

השמעת קול מערב שבת ובשבת – 1083 1084 1085 1086 1087

1088 1089 1090 1091 1092

הקדמה

א. דין "השמעת קול" בשבת יש לדון בו בכמה פנים וכגון:

- ❖ השמעת קול מכח מעשה הנעשה בשבת עצמה (עיין עירובין קד. בדין "אולודי קלא")¹, וכגון שימוש במיקרופון (אף ללא דיון על הצד החשמלי שבו – ולקמן בעז"ה אות...)
- ❖ דין השמעת קול ב"כלי שיר" שלגביהם גזרו שמא יתקן כלי שיר (ביצה לו:).
- ❖ השמעת קול שהחלה מלפני שבת וממשיכה בשבת או מתחילה בשבת ללא מעשה אדם בשבת² – לקמן אות ב' ואילך.

ריחיים של מים / אוושה מילתא / זילותא

ב. על אף ההיתר שמלאכה תחל בערב שבת ותימשך בשבת קיימת מיגבלה לגבי ריחיים של מים, כמבואר בגמ' בשבת דף יח.:

תנו רבנן פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום כולו... אבל אין נותנין חטין לתוך הריחים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום. מאי טעמא ?

¹ עיין הערה 3.

² ישנה השמעת קול שנעשית דרך אגב, ואיננה מטרתו של משמיע הקול, כגון בריחים של מים (לקמן אות ב'). ולכאורה אם באנו לדון מגדרי מלאכות שבת היה מקום לדון על פס"ר שלא ניח"ל ואם נעשה מעש קל יותר אמנם, לפנינו גזירה שאיננה על פי עיקר איסור מלאכות שבת – וכדלקמן. אמנם פעמים אדם רוצה את עצם השמעת הקול כזו ב"זוג המקשקש" (לקמן אות ה') או ברמקול ונגן המכוון מבעוד יום וכדו'. ומדביר הפוסקים נראה שלא חילקו ביניהם (והמדובר הוא גם כאשר אינו מעשה בשבת והכל מכוון מבעוד יום)

אמר רבה מפני שמשמעת קול³ (רש"י: שיטתו מבעוד יום - מפני שמשמעת את הקול⁴, ואוושא⁵

מילתא בשבת, ואיכא זילותא⁶).

³ ומה בכך שמשמיעה קול ? רש"י מפרש משום זילותא דשבת. ובגמ' בשבת נג. נאמר שיש לפקוק את הפעמון של הבהמה מלפני שבת כדי שהעינבל לא ירעיש "ומוליד קול" (ע"ש ברש"י ד"ה "ופוקקין") - והעמשה ענשה בשבת עצמה. ובגמ' בעירובין קד. סובר עולא שאין להקיש על הדלת משום הולדת קול ורבה אוסר רק קול של שיר. ושם לגבי נשים המשחקות באגוזים האם האיסור משום השמעת קול, מילוי מין מבור הגולה וכו'. ואמנם, להלכה פסק השו"ע בסימן של"ח סעיף א' שאין איסור השמעת קול נקשה על הדלת וכו' אולם הרמ"א אוסר בכלי המיוחד לכך וגם כאן מדובר במעשה הנעשה בשבת.

האחרונים דנו מה היא סברתו של עולא וכתב היד דוד בסוגיא: "בשור" מתחם לדוד דף לד [סי' י"ט] חתר למצוא טעם לעולא למה אולודי קלא אסור, בשלמא לרבה דלא אסור אלא דרך שיר, הטעם משום שמא יתקן כלי שיר, אבל לעולא וודאי לאו משום הכי אסור, ומסיק דאולודי קלא הוה כמו אולודי ריחא, והקשה מזה לרבה, ע"ש. ובודאי משמע דגם לעולא הטעם משום שמא יתקן כלי שיר, ואי משום דלאו דרך שיר הוא, מה בכך, הא אין מספקין ואין מטפחין, דגורנין משום שמא יתקן כלי שיר, והרי רצה ללמוד הך דאולודי קלא אסור...". כלומר, הטעם הוא או משום דין 'מוליד' כו' מוליד ריחא או הרחבת הגזירה שמא יתקן כלי שיר. ועיין צ"א חלק ג' סימן ט"ז אות ב' בהרחבה (ובשיטת הר"ח שפסק כעולא ובשיטת הגר"א, ע"ש, ע"ש).

וכיון שלהלכה לא חוששים להולדת קול שכזו אפילו בשבת עצמה, לא נוכל ללמוד מסוגיא זו לסוגייתנו ומוכח שבסוגייתנו יש בה סיבה אחרת.

⁴ האם עיקר הרעש הוא מחמת הטחינה או מעצם זרימת המים ? רק במקום בו יש זרם מים חזק שיש בכוחו לסובב את הגלגל שנמצא במים, הטחנה תפעל. וכך יש רעש של המים, וכנראה חיכוך אבני הריחיים מוסיף רעש. ויש לעיין מה דינה של 'טחנת רוח' שטוחנת האם גם בה גזרו.

⁵ ורועש. מה ראה רש"י לכתוב "ואוושא מילתא" והלא כבר כתב "משמעת את הקול" ולכאורה (רק) תרגם לארמית ומה הוסיף בכך ? ונראה שאוושא פירושו רעש משמעותי/חזק ולא כל קול. וברור שלא כל קול נאסר, שהרי מותרת הדלקה מדורה מערב שבת, וכן נתינה בנחלים (באופי המותר - עיין רמב"ם פ"ג משבת הלכה ג') ויש בהם רחש ורעש קל. ולפיכך ביאר רש"י שהשמעת הקול שנאסרה איננה כל קול כי אם קול מרעיש וזה הוא פירוש המילה "אוושא" - קול רועש. ועיין הערוך ערך אווש ובמקורותיו שם. ובצ"א חלק ד' סימן ל"א התייר ממטרות בשבת כיון שאין להם רעש גדול. ובעצם המושג "אוושא" נראה שיש לו שלשה הסברים:

א. רעש משמעותי - עיין ברכות נח לגבי אוושא של חיל המלך בהליכתם, וברעש הרוח שבין הקנים בב"מ פו. וברעש הריאה כשיוצא ממנה האויר (חולין מז:), ברכות נ: "אידי דאוושו כול עלמא לא שמעו", מו"ק יב: על פי פירוש רבי שלמה בן

היתום בקובץ שיטות). ועיין לקמן אות טו לגבי עוצמת הרעש. ויל"ע מדוע נאסר רק רעש גדול ? ויש מקום לומר שא"א לאסור רעש קטן שא"כ גם מדורה צריכה להיות אסורה וכן הנחה ע"ג גחלים באופן המותר. ועוד, שאם הטעם הוא מפני החשד, יתכן שברעש קל אין חשד. ואם הטעם הוא מעצם הרעש שהוא עצמו זלזל לשבת יש מקום לומר שהזלזול הוא בכך שהדבר בולט וניכר לרבים וכו'. עיין לקמן אות ה' בטעם האיסור.

ב. אוושא (ויתכן שיש לדייק אוושי) לשון ריבוי כגון בעירובין מח. "אוושי דיוורין", בראש השנה לה. "אוושי ברכות" (אמנם ההגמ"י בפרק ח' מתפילה הל' י' נקט ע"פ תוס' שהפירוש הוא רעש - שברכות שלא רגילים בהם אומרים אותם בקול), נדרים ב: "דאוושו".

ג. ניכר הדבר - עירובין צז: לגבי הולכה ברה"ר על ידי נתינה מאחד לאחר "אוושא מילתא דשבת". והחזו"א בשבת סימן נ"ב ס"ק ו' כתב לגבי שימוש במטריה בשבת: "חשיב תיקון מנא... וגם אוושא מילתא טפי וניכר בו עובדא דחול". ונראה שלאופן זה גם מכונן בשור"ת אג"מ או"ח חלק ד' סימן ס' לגבי שימוש בשעון שבת: "אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר דהא זילותא דשבת ואף זילותא דיו"ט הא אסרו בכמה דברים וכיון שברור שאיכא זילותא דשבת הוא בכלל איסור זה ממילא אף שלא אסרו זה ביחוד דכל ענין זילותא הוא האיסור".

ומדברי הצ"ח חלק ד' סימן ל"א נראה שההקפדה היא על רעש הנוסף למראה: "דלא אסרי כי אם כשנוסף לנראין יש גם נשמעין" ולכאורה לשיטתו בכל דבר בו יש רעש ולא רואים מעשה חילול שבת לא אסרו מטעם זה (כגון, נגן, רדיו, מיקרופון), וצ"ע האם דיוק זה מוכרח בדבריו או שרק בא לאפוקי שנראה ללא נשמע לא גזרו מע"ש, ואין לדייק כדברינו לגבי נשמע ולא נראה, ע"ש בדבריו.

⁶ הפוסקים הזכירו טעם "זילותא" לא רק ברעש (ועיין עירובין צז:). השו"ע באור"ח סימן שמ"ט סעיף ג' כתב: "מותר לעקור חפץ מרשות הרבים וליתנו לחבירו שאצלו בתוך ארבע אמותיו וחבירו לחבירו, אע"פ שהחפץ הולך כמה מילין ברה"ר... ויש מי שאוסר". וכתב המשנ"ב בס"ק י"ב: "ויש מי שאוסר - ולדעה זו אף במקום שהתירו לטלטל פחות מד"א כגון מי שהחשיך לו בדרך המזכיר בס"י רס"ו ס"ט או במוצא תפילין המזכיר בס"י א"א סמ"ב ע"י כמה אנשים אסור גרע משום דאיכא זילותא דשבת". ומה היא הזילותא כאן ? שמא ההתחכמות, וצ"ע.

כתב הרשב"א בעבודת הקודש, בית נתיבות שער ה' סימן י"א אות ע"ג (וע"ע עירובין מכ: - מד שור"ע ת"ה סעיף ד'): "יצא שלא לדעת ועשו לו מחיצה של בני אדם ממקומו ועד תחומו יכנס, שמחיצת בני אדם מחיצה היא, לא היו שם בני אדם שישפיקו למלאות מחיצה ממקומו ועד תחומו, אם מחיצתם נבלעת בתוך תחומו על הדרך שביארנו למעלה יכנס, שהבלעת תחומין מתרת. במה דברים אמורים בשעמדו שם האנשים שנעשו מחיצה שלא על דעת כן, אבל אם עמדו שם על דעת מחיצה, ואפילו אחד מהן לא יכנס. ויש מן הגאונים שאמרו שאין עושין מעשה כזה עכשיו, שאין עכשיו בקיאים בהצנע ובהסתור ושמא ישאלו זה את זה וירגישו בדבר, אבל לא ראיתי לאחד משאר מורי הוראה שיחששו לדבר זה" ובביאור טעמו כתב הח"א בכלל מ"ח סעיף ג': "אפילו מחיצה של בני אדם העומדים סמוכים זה לזה ואין ביניהם שלשה טפחים, הוי מחיצה אפילו כשהם מהלכים. ואסור לעשות כן בשבת אם הם יודעים שעומדים שם לשם מחיצה. אבל כשאנשים יודעים כלל שנאספו לשם מחיצה, מותר, אף על גב דהאדם המקבץ הוא יודע, כיון שהוא רק מחיצת עראי, מותר. אבל כשיודעים, איכא זילותא דשבת (רשב"א בעה"ק דף ט"ז והט"ז כיון לדעתו)".

ובגמ' בבב"ב דף כה: נאמר שאין הסומא יוצא במקלו וכתב שם רש"י בד"ה "אין הסומא: "דהוי דרך חול, ואיכא זילותא דיום טוב". ועיין בענין זה בשו"ת נו"ב, מהדור"ת, או"ח סימן כ"ח לגבי הליכה במקל ולגבי נשיאת אדם בכסא - מדין זילותא דשבת, וכ"כ המשנ"ב בסימן ש"א ס"ק ס"ו לגבי יציאה במקל (אא"כ נושאו לכבוד או לצורך קצת) וע"ע במשנ"ב תקכ"ב ס"ק א'.

ומה היא הזילותא בהליכה במקל ? בקובץ קול התורה ס"ה כתב בשם הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף, שהליכה במקל "איננה מצב של מנוחת שבת ויו"ט וגם במקל של תפארת שא"צ בו להליכה והוי זילותא דשבת ויו"ט דהמקל מראה של שררה, ובש"ק 'שימחו במלכותך' ושבת היא המלכותא". ויל"ע לשיטתו האם מותר למפקד בכיר ללכת במדים עם דרגותיו. וע"ע שו"ת נו"ב מהדור"ק סימן י"א ומהדורא נתינא או"ח סימן כ"ח.

ובשור"ת אג"מ חלק ד' סימן ס' אסר באופן כללי שימוש בשעון שבת (למעט תאורה שכבר נהגו להתיר) מטעם זילותא: "אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר, דהא זילותא דשבת ואף זילותא דיו"ט הא אסרו בכמה דברים, וכיון שברור שאיכא זילותא דשבת הוא, בכלל

אמר ליה רב יוסף ולימא מר משום שביתת כלים⁸...

אלא אמר רב יוסף משום שביתת כלים, והשתא דאמרת לבית הלל אית להו שביתת כלים... והשתא דאמר רב אושעיא אמר רב אסי מאן תנא שביתת כלים דאורייתא בית שמאי היא ולא בית הלל...

זילותא דשבת מנוגדת לחובת "זכבדתו"

ג. לשיטת רבה האיסור מפני "שמשמעת את הקול" מה יסוד האיסור להשמיע קול? רש"י מבאר שהרעש הינו זילותא לשבת. ולא ביאר מה הוא מקור האיסור לזלזול בשבת (אמנם סברא פשוטה היא שאין לזלזול במצוותיו של הקב"ה אולם יש לעיין מה הוא הזלזול במקרה שלפנינו). ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סימן ס', ביאר שזילותא דשבת יש בה משום ביטול מצות "כבוד שבת" שנתפרש בכתוב בישעיהו פרק נ"ח י"ג:

איסור זה ממילא אף שלא אסרו זה ביחוד, דכל ענין זילותא הוא האיסור... וזה שהוא זילותא הוא דבר שמוכן לכל, שלכן מסתבר לע"ד שאסור להעמיד בע"ש ע"י מורה שעות שיעשה העלעקטרי למחר מלאכה.

ויל"ע ביחס בין דין זילותא לבין דין עובדין דחול (עיי' בקונטרס עובדין דחול – בית ועד לתורה גבעת שמואל). וכמו כן מצאנו שאסור פעולות מסוימות בשבת כיון שימנע משמחת יו"ט או מעונג שבת. ביו"ט אסור מלאכה שיכולה להיעשות מעיו"ט כדי שלא ימנע משמחת יו"ט (רמב"ם פ"א מיו"ט ה"ה) ויש גם האוסרים אוכל נפש ביו"ט אם אין טעמו מפיג (רמ"א או"ח תצ"ה סעיף א') והטעם שלא יעבור עליו במלאכות וימנע משמחת יו"ט (משנ"ב ס"ק ד' ועיי' שו"ת באר משה חלק ח' סימן רכ"ד, רכ"ה). ולגבי משחקים בשבת כתב בש"כ פרק ט"ז סעיף א' שלאחר גיל בר מצוה רצוי להימנע: "כי השבת חדמת הימים לעונג ניתנה – עונג רוחני". ובאג"מ יו"ד ח' סימן ט"ו כתב: "ומשחק הש"ך בשבת, מעצם הדין אין לאסור אם נהנים מזה, אבל ודאי יותר ראוי שלא לשחק בזה משום ודבר דבר וגם לפעמים המנוצח מצטער ואז אסור מדינא ומצד ודבר דבר".

⁷ בירושלמי שבת פרק א' הלכה ה' נאמר נימוק נוסף: א"ר ר' יוסי בי רבי בון, מפני שהוא שכח ותקע את היתד. ופירש הפני משה: "ותקע את היתד לתקן את הצריך לו בהריחים ומהאי טעמא אסרו ליתן חטיים לתוכן אפילו מערב שבת" וקה"ע ביאר שמא יתקע את היתד שלא יטחנו עוד או יסיע יתד שהריחים נשענים עליו וזהו איסור דאורייתא משום בנין. ובמשפטי עוזיאל חלק ח' סימן כ"י כתב בשם הרב ישראל וועלץ שפירש שבאמצעות היתד הטחינה תהיה טובה יותר. ונמצא שהעלו חשש הן לעצם הטחינה והן לתקלות. ולמרות שבבבלי לא מצאנו נימוק זה, הגר"צ עוזיאל זצ"ל בתשובה שנדפסה בהיכל יצחק ח"א סימן כ', נקט טעם זה להלכה, ולפיכך אסר הפעלת בית חרושת לתרופות הפועל באופן אוטומאטי (אמנם יתכן שלא הכריע כך למעשה, עיי' שולכאו"ר ח"א סימן כ"א ע"ש מתשובתו במשפטי עוזיאל חלק ח' סימן כ"ח שם לא חש לשיטת ר' יוסי בי רבי בון) וגם בשו"ת באר משה חלק ח' סימן קכ"ט נקט בטעם זה כנימוק לאיסור חימום מקוה ע"י שעון שבת שמא יארע קלקול וכפי שמצאנו חששות שמא יתקן כלי שייטין או יתקן כלי שיר. ובשו"ת ישיביל עבדי חלק ח' סימן ל"ג כתב שיטת האוסרים נתינת מים לריחים מבעוד יום שהובאה להלכה ברמ"א באו"ח רנ"ב סעיף ה' – היא מטעמו של ר' יוסי בי רבי בון (ודבריו מחודשים כיון שהרמ"א בדרכי משה כלל לא הזכיר את דבריו ר' יוסי בי רבי בון כי אם את הטעם של אוושה מילתא.

ובשו"ת היכל יצחק או"ח סימן י"ט (ביחס למפעל התרופות הנ"ל – עיי' שם כמה תשובות בענין) כתב שסכרת תוס' בשבת דף יח. שכתבו שטעם האיסור בריחיים לבית שמאי הוא מפני: "גזירה שמא יעשה מלאכה בשבת עצמה" הינה כסברת יוסי בי רבי בון – וא"כ שיטתו היא שיטת בית שמאי.

ובתשובת 'גאון אחד' שהובאה בשו"ת היכל יצחק או"ח סימן כ"א, כתב הגאון, שחששו של ר' יוסי בי רבי בון הינו אליבא דבית הלל וזה חשש שקיים במקרים רבים אחרים וכגון איסור קריאה לאור הנר שמא יטה, וכו'. וא"כ יוסי בי רבי בון לא חידש טעם חדש ויש לחשוש לו (אף שסברתו לא פורשה בבבלי בדין הריחיים).

אמנם, הגר"י הרצוג זצ"ל בהיכל יצחק בסימנים יט, כא, כד, סובר שאין הלכה כר' יוסי בי רבי בון (אפילו אם נאמר שדבריו נאמרו אליבא דב"ה) כיון שאף אחד מהראשונים לא הזכיר את שיטתו. והטעם שלא חששו לכך הוא מפני שמדובר בדבר לא שכיה, אבל במציאות בה יהיה הדבר שכיח ויגרור הפסד מרובה, אפשר שיש לחוש, עיי' ולא נתברר מדבריו האם החשש הינו מעיקר הדין (כפי שנראה מסימן י"ט) או שעל חכמי הדור לעשות סייג לתורה בדורים (כפי שעולה מסימן כ"א). וע"ע בענין זה בתשובתו של הרב משולם ראטה בהיכל יצחק סימן י"א (ובקול מבשר ח"א סימן י"א) ובספר יסודי ישרון ח"ה עמ' ת"ב כתב שחשש שמא יתקן נאמר כאשר התיקון הוא בקלות (וכמו שחשש חיתוי בגחלים) אבל אם יש טירחה בודאי יזכר וימנע, ועיי' ש.

(חשש לתיקון הועלה בשו"ת ישיביל עבדי ח"ג או"ח סימן י"ב אות ד', ביחס לנסיעה באופנים וטעמו עימו: "דמעותה לקלקול כאשר החוש יעיד, דמתקלקל הגומי שמלא הרוח וקרוי לדואי שיבוא לתקנו בשבת... ותמה על בעל הרב פעלים (או"ח כ"ה) שלא חשש לכך וכתב שכנראה: "לא היה בקי בטוב" בענין זה ושמע ממגיד אמת שחזר בו. ואף בשו"ת צ"א חלק ד' סימן ל' אות ג' כתב" יש בזב גם בגזירה של שמא יתקן מנא, שבהרבה פעמים מתפוצץ הגומי מסביב לגלגל או מתרוקן האויר ויבוא לתקן אותו או למלא אויר בגומי וכדומה". אמנם עיי' חזון עובדיה חלק ד' עמ' ע"א האם יש לגזור, אמנם הצ"א נקט שמדובר בגזירה כללית שכבר קיימת).

⁸ ובתוס' דף יח. ד"ה "וילמא" ביאר שרבה עצמו סובר שב"ש אוסרים לא משום שביתת כלים אלא: "ונראה דרבה סבר דטעמא דב"ש לאו משום שביתת כלים הוא אלא סבר דטעמא דב"ש דגזירין דילמא אתי למעבד בשבת".

אם תשיב משבת רגלך גשיות חפציה ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יקזק מכבד
וכבדתו מעשיות דרכיה ממצוא חפציה ודבר דבר.

והרמב"ם בפרק ל' מהלכות שבת הלכה א'-ג' כתב:

ארבעה דברים נאמרו בשבת שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים והן מפורשין על ידי
הנביאים, שבתורה זכור ושמור, ושנתפרשו על ידי הנביאים כבוד ועונג שנאמר (ישעיהו
נ"ח) וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד: איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם
לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת ומתעטף בציצית ויושב בכבוד
ראש מיחל להקבלת פני השבת... ומכבוד השבת שילבש כסות נקיה...

ולגבי תוקף עונג שבת כתב היראים בסימן תי"ב:

מצות עונג שבת גמרא גמירא לה עד דאתא ישעיה ואסמכה אקרא דכתיב וקראת לשבת
ענג והכי נמי אמרינן בזבחים פ"ב [כ"ב ב'] ובפרק כ"ג בסנהדרין [כ"ב ב'] לענין מצוה אחרת
אמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו ערל
לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי לשרת ועד דלא אתא יחזקאל גמרא גמירי לה ואתא
יחזקאל ואסמכיה אקרא⁹

כלומר, עד ימי ישעיהו קיימו דין עונג שבת כיון שכך 'גמירי' - היתה להם מסורת, עד שהדברים נכתבו
בספר ישעיהו. כלומר, לא מדובר בחידוש דין של נביא, אלא בהעלאה על הכתב את הידוע מכבר¹⁰.

ואף שהיראים כתב את דבריו רק ביחס למצות "עונג שבת", מסתבר שהוא הדין גם ביחס לכבוד שבת
שהרי שניהם נכתבו באותו פסוק, וכך נוקט החת"ס במפורש בחידושי לשבת דף קיא.:

הרמב"ם פרק ל' מהל' שבת כתב עונג שבת וכבודו הוא מדברי סופרים דכתיב בישעי
וקראת לשבת עונג, ואין כוונתו שהוא מדברי רבנן או דברי קבלה כשמחת פורים אלא הוא
דאורייתא ממש נאמר בעל פה הל"מ ואתא ישעי' ואסמכ' אקרא דאל"ה שהיה הלכה
למשה מסיני לא היה נביא רשאי לחדש דבר מעתה אע"כ הל"מ היא וקרי ל' מד"ס כמו
קידושי כסף שממיתין עליהם ורמב"ם קורא להו מד"ס כידוע¹¹.

ד. בין אם ננקוט שכבוד שבת הינו דין תורה ובין אם נאמר שמדובר בתקנת חכמים שנסמכה לפסוק, ברור
שקיים דין "כבוד שבת". ויש לעיין האם מעבר להלכות הפרטיות שנאמרו ביחס לכבוד שבת, יש גם דין
כללי של כבוד שבת שמוטל על כל אדם לפי עניינו, או שרק ההלכות המפורטות שנאמרו בו הם בלבד
הציווי של כבוד שבת.

האגרות משה באו"ח חלק ד' סימן ס', מבאר את תוקף כבוד שבת כשיטות היראים והחת"ס וממילא את

⁹ וציין לדין נוסף מעין זה בגמ' סנהדרין כב: מפסוק בספר יחזקאל, ע"ש.

¹⁰ ומה מקורה של מסורת זו? לפי החת"ס דלקמן מדובר בהל"מ.

¹¹ ועיין בפירוש של הרב קפאח בתחילת הלכות אישות, ואכמ"ל. ועיין בהמשך דברי החת"ס הוכחות לדבריו.

החומרא של זילותא דשבת:

וגם פשוט לע"ד דעושה דבר שהוא זילותא לשבת הוא עובר בידים על חיוב הכבוד שמשמע שהוא ג"כ חיוב התורה שנתפרשו ע"י הנביאים שכתב הרמב"ם... ולשון מדברי סופרים הוא כדרך הרמב"ם שקרי לכל דבר שלא מפורש בתורה דברי סופרים אף שהוא מדאורייתא... והרמב"ם שם ה"ב פירש המעשים המחוייבים לעשות לכבוד השבת.

וממילא מובן דהדברים שעשייתן הוא זילותא לשבת הוא ג"כ עובר על מצוה זו דכבוד שבת, ועוד גרוע דהרי עובר זה במעשה, שלכן אף שנימא שאינו בכלל הגזירות דחכמים, אבל גם בלא צורך הוא עובר במעשה על חיוב כבוד השבת...

כלומר, כל דבר שהוא בכלל זילותא דשבת נאסר כיון שיש בו משום ביטול כבוד שבת, וכאשר מדובר במעשה הסותר את כבוד שבת, הרי הוא חמור יותר מביטול מעשים מחוייבים לכבוד השבת (כמו בגדי שבת), כיון שבידיים הוא עושה מעשה לבטל את כבוד שבת.

ועל פי שיטתו נאמר ש'זילותא' שהזכיר רש"י ביחס לריחים בשבת, יסודה בכך שהשמעת קול מלאכה בשבת, אף אם נעשה הדבר בהיתר – כיון שהטחינה החלה מערב שבת, יש זלזול לשבת. אמנם יש לבאר מדוע השמעת קול מלאכה חמור יותר מאשר ראיית נר הדולק מערב שבת שבו לא אסור משום זילותא של שבת והיתר "פותקין מים" שמבואר בברייתא שבאות ב'. ומשמע שברעש יש הקפדה מיוחדת ויתכן שנקטו שרעש ניכר יותר משאר דברים¹².

השמעת רעש איסור עצמי או מחמת החשד ומראית העין

ה. ה"זילותא" והשמעת הרעש – האם איסורם מפני החשד שיאמרו שעשה מלאכה האסורה בשבת או הינם איסור עצמי¹³.

בפשוט הסוגיא מדובר על השמעת רעש ולא הוזכר טעם של חשד. ורש"י ביאר שיש בכך זילותא דשבת ולא הזכיר את החשד (ועיין לקמן בשיטת תוס'). וכתב המאירי בשבת דף יח:

ואעפ"כ אין נותנין חטים לתוך רחים של מים אלא בכדי שיטחנו מפני שיש בה השמעת קול ופרסום גדול והוא זלזול שבת ויש מתירין אף בזו מדמיון האחרות ולא יראה כן.

וגם הוא לא הזכיר מענין החשד. ובחידושי הריטב"א שבת יח. כתב:

אמר רבא [רבה] מפני שמשמעת קול. פי' ואוושא מילתא, והוה ליה עובדין דחול¹⁴, וכיון שהוא בביתו ותוך התחום אסור.

¹² אמנם עיין הערה 6, שמצאנו 'זילותא' לא רק בהשמעת קול. ועיין אות טו לגבי עוצמת הרעש.

¹³ עיין הערה 6 ושם הלכות שנובעות מדין זילותא – ולא דוקא משום חשד, ע"ש.

¹⁴ עיין קונטרס "עובדין דחול" וטעמיו.

ולשיטתו אם הריחיים יהיו מחוץ לתחום – אין לאסור. אמנם בספר התרומה (הלכות שבת) סימן ר"כ כתב¹⁵:

ואין נותנין חטין לתוך הריחיים אלא כדי שיטחנו מבעוד יום. אמר רבה מפני שהיא משמעת קול ויאמרו ריחיים של פלוני טוחנים בשבת ויסברו דבשבת נתנו החטין.

ובפסקי הרי"ד למסכת שבת דף יח. כתב שני הטעמים:

אמר רבה מפני שמשמעת את הקול. פי' מפני שעושין הברה נראה זילות [שבת] לאדם, אינמי שלא יאמרו כי הוא טוחן בשבת.

בדין השעון המקשקש¹⁶ כתב הב"י בשם האגור¹⁷:

כתב האגור (סי' תקיט) שהשיב אביו ז"ל על זוג המקשקש לשעות עשוי על ידי משקולת שמותר להכנינו ולערכו כדי שילך ויקשקש כל השבת משום דעיקר טעמא דריחיים של מים דאיכא מאן דאסר בפרק קמא דשבת (יח.) משום דאושא מילתא היינו שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנין בשבת דסברי בשבת נתן בהם חיטים וטעם זה לא שייך כלל גבי זוג המקשקש שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו ובאותו היום שהוא מקשקש אין מתקנין אותו כלל¹⁸ וכן יש לפסוק הלכה למעשה וכן עמא דבר¹⁹ עכ"ל.

¹⁵ וכ"כ בשמו במחזור ויטרי, סדר הלכות שבת סימן ט', וכך כתב גם הסמ"ג בלאוין ס"ה.

¹⁶ עיין לעיל ליד ציון הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת. ואילך.

¹⁷ שו"ת מהר"י ווייל סימן ק"ל תלמיד המהרי"ל (הו"ד בדרכי משה רנ"ב ס"ק ז'): "שלומך יסגא לעלם אהובי הח"ר אליעזר י"ץ. דינא דהה"י איתתא כתבתי דעתי למה"ר ישראל י"ץ. מה ששאלת על כלי העשוי למשקלות להשמיע קול לפי סדר השעות נרא' דאסור. דר"ח והאשירי פסקו כרבה פ"ק דשבת דאוקי ברייתא אין נותנים חיטים לתוך ריחיים אפי' כב"ה משום השמעת קול". ולא ביאר מה יסוד האיסור.

¹⁸ בספר שבות יצחק חלק י"ג בהערה בעמ' צ"ו כתב: "גוי שהציעו לו להדיח כלים ביד באופן המותר והוא מעצמו מעדיף להדיח במדיח כלים שרי כן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל ואמנם המדיח משמיע קול ואיתא ברמ"א סי' רנ"ב סעי' ה' דיש אוסרים לתת חיטים ברחיים של מים סמוך לחשיכה שיטחנו בשבת וכן בכל מקום שיש לחוש להשמעת קול יש לחלק דקול של ריחיים הוא קול של מלאכת חול שמעורר תמיהא משא"כ במדיח כלים אחר שהורגלו בכך שמשמש בשבת במקומות ציבור ע"י גוי ולא מעורר תמיהא אין בזה זילותא ומטעם זה מתירים קול מזגן הפועל בשבת, תריסי גלילה ע"י חשמל, יש להם גם מנגנון שמשמשים בו בשבת, ולא הורגלו להשתמש בשבת ע"י שעות חשמלי שמכוון מע"ש, לפיכך אם החשמל נשמע קול שונה מכני, אסור להפעילו ע"י שעות מכון מע"ש דיש בזה איסור השמעת קול...". כלומר ההרגל לעשות ע"י גוי מסיר חשש של השמעת קול וזאת לא רק בדבר הנעשה מע"ש אלא גם בשבת עצמה (ואכמ"ל לגבי עצם ההנאה ממלאכת גוי בשבת והאם מציאותי שיוכל לשטוף בידיו).

העובדה שדבר מפורסם כדבר שנעשה באופן המותר, נזכר על ידי פוסקים גם ביחס לבין א"י שנמצא בחו"ל האם יכול לעשות מלאכה כגון הדלקת האור או מזגן במציאות בה רגילים עם שעון שבת. וכתב בשו"ת אג"מ או"ח חלק ד' סימן ק"ד: "יש להסתפק אם מותר לבן א"י להדליק נר החשמל כיון דאין בהבערה להאיר בבית איסור מצד מלאכה ביום טוב דהא מותר להדליק נרות להאיר כיון שהוא צורך היום כמו שמותר להבעיר לצורך אוכל נפש, ורק שאסור להדליק נר החשמל מדין נולד מדרבנן אולי אין להחמיר כהחומרא שבמלאכות, או מכיון שאף מלאכה שאסור לבן א"י הוא רק משום שלא ינעה מפני המחלוקת ואיסור זה הא שייך גם כשהאיסור אף לבני חו"ל הוא רק מדרבנן ואפילו ממנהג בעלמא ולכן אין לחלק ממלאכה ויש לאסור אף לבן א"י גם איסור הדלקה בנרות דחשמל, וכיון שגם זה לא שייך בצנעא משום שניכר לכל שהודלק מצד האורה שנראית למרחוק היא כמו מלאכה דלא אפשר בצנעא כל כך כשאר דברים, אבל אולי כיון דבהרבה בתים איכא שעונים כאלו שמדליקין ומכבין נרות החשמל בעצמם שלא ע"י מעשה אדם שייך ממילא בצנעא דהרואין שאיכא אורה יאמרו שאיכא שעון כזה וכן בכבוי שייך שוב חשיבות צנעא מחמת זה". וכתב עליו בשו"ת יבי"א חלק ט' או"ח סימן מ"ט סוף אות א': "(ואף שבספר יום טוב שני של גלילות כהלכתו (פרק ג' עהרה ג, עמוד ס) כתב בשם הגרש"ז אורבך לחלוק על האגרות משה הנ"ל, ושיש לאסור אפילו באיסור דרבנן ובצנעא, אין דבריו מוכרחים בזה. ודו"ק)".

¹⁹ ועל פי שיטה זו התיר בשו"ת באר משה חלק ז' קונטרס עלעקטריק ב' סימן ר"כ לקבוע בסוכה "ציפורים המצפצפים על ידי כח עלקטערי" וביאר: "השבתי לית מאן דחש לה ושרי ובאמת הוא נוי סוכה כי הרבה פעמים שמעתי קול ציפצוף הצפרים מסוכות השכנים והם נעים לאוזן שומעת ואם מי שקבעם מכון לנוי סוכה והם לו לשמחה שרי ושרי. בזמנינו הכל יודעים שע"י כח עלעקטרי בנקל לסדר מעור"ט ומער"ש שהצפרים יצפצפו כל היום וכל הלילה וע"י שעון נקל לסדר שבליילה יפסקו וביום יתחילו לצפצף ואין אדם יחשדו שבי"ט או בשבת עושה שום מעשה והוא פשוט להתיר והאוסר אינו אלא מן המתמיהים, אם יש מי שאוסר בטעות, ושאלתינו בזמנינו דומה ממש למש"ש בשו"ע (סי' של"ח ס"ג) בדין זוג המקשקש שיצא להתירא לפי פסקו של רבינו הב"י בשלחנו הטהור". ולשיטתו נראה שיש להתיר מוסיקת רשע שפועלת כל הזמן וגם למדנו מדבריו שההיתר הוא לא רק בקול סתם אלא אפילו בקול המשמיע שיר (שנעים לאוזן השומעת – כדבריו) ולא חשש לגזירת שמא יתקן כלי שיר בכה"ג, אא"כ אין זה שיר.

מפורש, שהטעם הוא מפני שיסברו שנתן חטים בשבת וכו' והיינו מפני החשד ולולי טעם זה אין לאסור – כלומר דין השמעת קול הינו סעיף של דיני החשד הכלליים. וכך גם באו"ח ח"ב הלכות ע"ש סימן ב':

אבל כל דבר שהוא מפורסם, כגון נתינת חטים ברחיים בע"ש אסור מפני ששמעת את הקול... אפילו על ידי קבלנות מפני החשד דשמירת שבת...

אמנם מדברי תוס' בשבת דף יז: ד"ה "אין נותנין" מפורש שהטעם שונה:

...היה נראה לר"ת להתיר ע"י קבלנות נכרי לבנות בשבת. ועוד מביא ראייה מריחים דשרי ב"ה אליבא דרב יוסף בגמ' דמתירין להניח שם חטיטין מבעוד יום ויניחנו כל השבת²⁰, כל שכן קבלנות על ידי נכרים דשרי.

ואינו ראייה דידעי כ"ע שהריחים טוחנות מעצמם וידעי נמי שהחטיטין הושמו שם מע"ש²¹ אבל קבלנות יאמרו שצוה להם בשבת.

תוס' (החולק על ר"ת) סובר שאין לדמות בין קבלנות בין ריחיים. בדין הקבלנות יש חשד שיאמרו שצוה לו בשבת ולכן יש לאסור ואילו בדין הריחיים – כולם יודעים שלא התחיל את מלאכתו בשבת ולכן בית הלל מתירים. ומשמע שהאוסרים נתינה לריחיים מע"ש משום השמעת קול, סברתם איננה מחמת החשד אלא מנימוק אחר – ורש"י לעיל ציין ל"זילותא דשבת" – ומדויק בדברי רש"י שלא נקט לשון חשד, אלא איסור עצמי של זלזול בשבת ויש להגדיר מה מהותו של איסור זה. והאם לפי נימוק זה יש לאסור גם זוג המקשקש כפי שיש ראשונים שאסרו²² אמנם יתכן שעצמת הרעש של זוג המקשקש איננה כשל ריחיים ולכן אסרו רק בריחיים, שנשמעות למרחוק לעומת זוג המקשקש שנשמע רק בבית.

ועוד, הנאת תפוקת הריחיים איננה בשבת עצמה אלא אחר השבת וזלזול הוא שיום השבת כשלעצמו הינו הכנה ליום חול באופן 'רועש' (אף שהשקיה המותרת אין התוצאה בהכח לשבת), ולסברא זו דבר רועש שמטרתו לשבת אין בו קפידא (כמו גנרטורים רועשים, מזגנים וכדו').

ולשיטת ר"ת המדמה בין דין הקבלנות לבין דין הריחיים, יתכן לבאר שהוא חולק וסובר שגם בריחיים יחשדו בו שנתן בשבת וכדינו של זוג המקשקש לעיל²³. ולשיטתו בדבר שאין חשד שעושה היום – לא

²⁰ עיין לעיל אות ב' – ותוס' מבאר שלרב יוסף – בית הלל סוברים שאין לחוש להשמעת קול, ועיין בעז"ה לקמן אות ו'.

²¹ עיין הרחבת הדברים במאורי אש השלם, שערי רביעי, סימן א' ענף ב'. ונכפלו הדברים במנחת שלמה ח"א סימן ט' וכתב שם: "אך אעפ"י כן נלענ"ד שאין להשתמש בשבת ברם קול או ברדיו אפילו אם הם ערוכים ומיועדים לכך מאתמול, דהא נקטינן שאסור ליתן חטים בערב שבת לתוך רחיים של מים כדי שיטחנו בשבת, ואף על גב "דידעי כו"ע שהרחיים טוחנות מעצמם וידעי נמי שהחטים הושמו שם מערב שבת" (כך לשון התוס' בשבת י"ח ע"ב בתור"ה אין נותנים) אפי"ה אסור מפני ששמעת קול ואושא מלתא שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת ואיכא זלזול שבת בזה שהשומעים את קול הטחנה יאמרו שבשבת התחיל המלאכה, והן אמנם דפליגי בה רבוואתי ומרן הב"י נוטה להיתר, עכ"ז הכריע הרמ"א בסי' רנ"ב כדעת רוב הראשונים שאסור וגם כל גדולי האחרונים הסכימו לכך...". ועי"ש.

²² כשיטת המהר"י וייל שהו"ד בד"מ באו"ח סימן רנ"ב: "וכן נראה מדברי מהר"י ווייל בחשובותיו סימן ק"ל דנקט לחומרא שכתב על כלי המשקולת שקורים זייג"ר העשוי להשמיע קול בשבת אסור להעמידו מערב שבת דאמרינן אין נותנין חטיטין לתוך הריחיים משום השמעת קול עכ"ל".

²³ כתב השו"ע באו"ח סימן רנ"ב סעיף ה': "ומותר לתת חטים לתוך רחיים של מים, סמוך לחשיכה. הגה: ולא חיישינן להשמעת קול, שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת". נימוקו של הרמ"א: "ולא חיישינן..." יכול להתפרש שבמציאות אין חשש שיחשדו כיון שהכל יודעים שנותנים מערב שבת, או שלמרות שיחשדו אין צורך לחשוש לחשד מעין זה (ויל"ע הטעם),

אסרו להתחיל מערב שבת²⁴.

ועיין לקמן אות יא בשיטת הרמ"א שהאוסר משום השמעת קול ובפשטות הטעם הוא משום החשד, אולם המשנ"ב נקט שמדבור גם בטעם עצמי, וכך גם בדברים של הצ"א והמנחת שלמה באות יג – ע"ש.

השיטות בגמ' – מחלוקת האם חוששים להשמעת קול

ו. מי הוא החושש להשמעת קול ? בסוגיית הגמ' (עיין אות ב') למדנו:

- ❖ רבה הוא זה שאוסר נתינה לריחיים מבעוד יום מפני ש"משמעת את הקול".
- ❖ רב יוסף חולק (ומציע לאסור משום שביתת כלים ובפשטות אף לבית הלל, ועיין לקמן)
- ❖ רב אושעיא בשם רב אסי לימד שרק בית שמאי אוסרים שביתת כלים. ולא ביאר האם לשיטתו, לבית הלל מותר להניח החיטים בריחיים מבעוד יום או מודה לשיטת רבה לחשוש להשמעת הקול.

הרי"ף בשבת דף ו.ו: מדפיו ציין לשתי שיטות ונראה שלא הכריע ביניהם (וגם לא ביאר מי המתירים ומי האוסרים):

ואין נותנין חטין לתוך הריחים של מים אלא כדי שיטחנו מבעוד יום, ואוקימנא אליבא דב"ש דאית להו שביתת כלים, אבל לב"ה לית להו שביתת כלים ושרי. ואיכא מ"ד אסור ואפילו לב"ה מפני שמשמעת את הקול²⁵.

הסוברים שלא לכתוב לא קיים איסור השמעת קול

ז. שיטת ר"ת בתוס' שבת יז: ד"ה "אין":

ועוד מביא רביה מריחים דשרי ב"ה אליבא דרב יוסף בגמ' דמתירין להניח שם חטין מבעוד יום ויניחנו כל השבת.

כלומר, ברור לר"ת שרב יוסף איננו חושש לאיסור השמעת קול. ולפי ביאורו של תוס' רב יוסף שהציע בגמ' לאסור משום שביתת כלים, כוונתו לומר שכך הדבר לשיטת בית שמאי, אבל לבית הלל אין איסור לא משום שביתת כלים (וכפי שמסיק רב אושעיא) ולא משום השמעת קול וכפי שמבואר גם בתוס' בשבת בדף יח. ד"ה "והשתא":

²⁴ ואינו חושש לזלזול בשבת מפעולה שהחלה מע"ש, אולם בפעולות הנעשות בשבת עצמם, יתכן שמודה שיש גדר של זלזול בשבת. ועיין מערכי לב עמ' ש"ע בביאור המחלוקת.

ובשו"ע הרב אור"ח סימן רנ"ב סעיף ט"ו כתב: "מותר ליתן חטים לתוך רחיים של מים סמוך לחשכה והם נטחנות כל השבת כולה ואף על פי שהרחיים הן של ישראל ואין חוששין להשמעת קול הרחיים בשבת שלא יאמרו רחיים של פלוני טחנות בשבת לפי שהכל יודעים שהרחיים טחנות מעצמן ולא יבאו לחשדו שבשבת נתן החטים לרחיים. ויש חולקים על זה ואוסרין ברחיים ובכל מקום שיש השמעת קול כשהמלאכה נעשית מאליה בשבת מפני שהוא זלזול שבת שיאמרו שבשבת התחיל המלאכה".

²⁵ שו"ת הריב"ש סימן קנ"א: "והרי"ף כתב שתי הסברות בהלכות". אולם הב"י בסימן רנ"ב הסיק משיטת הרי"ף: "כיון שהרי"ף... מתירים". והב"י שם כתב: "ואף על פי שהרי"ף בהלכות לא הכריע אפשר שבשוכה הסכים דהלכה כרב יוסף ועי"ל דמדבריו בהלכות שכתב ואוקימנא לבית שמאי אבל לבית הלל לית להו שביתת כלים ושרי ואיכא מאן דאמר אסור ואפילו לבית הלל מפני שמשמעת את הקול יש להכריע דסבירא ליה כרב יוסף מדכתב הכי ברישא ואידך סברא כתב בלשון איכא מאן דאמר". ועיין מאמר מרדכי סימן קנ"ב ס"ק י', שכתב להגיה בלשון של הב"י.

אומר ר"ת, שהלכה כרב יוסף דמוקי ברייתא כבית שמאי שהוא רב אושעיא קאי כוותיה ולפי זה ריחיים מותרים... ולא חייש להשמעת קול²⁶

כלומר, ברור לר"ת שאין מחלוקת בין רב אושעיא לרב יוסף – ולשניהם אין איסור השמעת קול בריחיים, ורק רבה הוא האוסר משום השמעת קול – ואין הלכה כמותו²⁷. ושיטת ר"ת היא כשיטת בעל המאור בדף ו. מדפי הרי"ף במס' שבת:

ומה שהוסיף הרי"ף בהלכותיו בריחים של מים, ויש אומרים אסור מפני שמשמעת את הקול – אנו לא חיישינן לא ולא מידי.

הסוברים של הלכה יש לאסור השמעת קול

ח. ר"ח שבת יח. ביאר ופסק:

ואף על גב דקיי"ל כב"ה, וב"ה לית להו שביתת כלים, נתינת חטים בריחים של מים בע"ש להטחן בשבת אסור, דלא אמרו משום שביתת כלי אלא רב יוסף, אבל רבה אמר מפני שמשמעת את הקול וכוותיה מסתברא.

כלומר, רב יוסף איננו חושש לדין השמעת קול (והאיסור הוא משום שביתת כלים) ורק רבה הוא הסובר שיש לחשוש להשמעת קול – והלכה כשיטתו. וכך גם נקט הרי"י מלוניל בדף ו: מדפי הרי"ף במסכת שבת: והלכתא כרבה, דכל היכי דפליגי רבה ורב יוסף – הלכתא כרבה.

ואף התוס' בשבת דף יח. ד"ה "והשתא" דחו את שיטת ר"ת, ונקטו שדברי רב אושעיא בגמ' הינם אמירה כללית שב"ש לא חוששים לשביתת כלים, אבל:

אבל לרב אושעיא מצינו למימר דמוקי לה כבית הלל ואית לה השמעת קול כרבה – וכן פסק ר"ח דטעמא דריחים משום השמעת קול ואית כבית הלל

פסק ההלכה – האם קיים איסור השמעת קול (דין הריחים)

ט. טור או"ח סימן רנ"ב:

אבל אסור לתת חטין לתוך ריחיים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום, כיון שאוושא מילתא טפי איכא זילותא²⁸.

²⁶ שיטת ר"ת מפורשת גם בספרו, ספר הישר חלק התשובות סימן ו': "ובית הלל לית להו שביתת כלים ושרי להניח בהן חטין והן טחונין כל השבת... דמשמיעת קול לית לן". ואמנם ציין שר"ח חולק על דין הריחיים "ולא ידענא טעמא". – ולקמן

²⁷ הרמב"ם לא דן במפורש על ריחיים של מים, והב"י באו"ח סימן רנ"ב כתב ששיטתו להתיר.

²⁸ האם טעמו משום חשד או איסור בפ"ע (עיין אות ה') ? לא פירט.

ב"י שם:

...ולענין הלכה כיון שהרי"ף²⁹ והרמב"ם³⁰ ורבינו תם מתירים ועוד דמילתא דרבנן הוא הכי נקטינן. אלא שבמקום שנהגו איסור אין להתיר.

אולם הדרכי משה (הרמ"א) אות ז' חולק על הכרעת ההלכה: ולי נראה דמסתמא יש לנהוג איסור כדעת התוספות שדחו דברי רבינו תם מאחר שהסכימו עמהן כל בתראי דלעיל³¹ מיהו במקום שנהגו היתר אין למחות בידם.

וכן נראה מדברי מהר"י ווייל בתשובותיו סימן ק"ל דנקט לחומרא שכתב על כלי המשקולת שקורים זייג"ר העשוי להשמיע קול בשבת אסור להעמידו מערב שבת דאמרינן אין נותנין חיטין לתוך הריחיים משום השמעת קול עכ"ל, וגם באגור (סי' תקיט וסי' שמג) כתב לאסור נתינת חיטין לתוך הריחיים, וכתב דמכל מקום מותר בכלי המשקולת דלא דמי לקול הריחיים כי לשם יסברו שנתנו החיטין לתוך הריחיים בשבת אבל בכלי המשקולת הכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו וביום שהיא מקשקש ומשמיע אין מתקנין אותו וכן יש לפסוק הלכה למעשה וכן עמא דבר עכ"ל...

ועיין לעיל אות ה' במחלוקת האם איסור השמעת קול הינו מפני החשד או איסור בפני עצמו. והדרכי משה לא הזכיר את שיטת תוס' שהטעם הוא בפני עצמו, ויתכן שהסיבה היא שסברא זו היא שיטת התוס' החולקת על ר"ת (עי"ש), וכיון שפסק הד"מ כר"ת – נקט כשיטת ר"ת שהטעם הוא משום החשד. ומשמע שאם יהיו מקרים בהם אין חשש של חשד – לכאורה אף לדרכי משה אין לאסור.

י. הן הב"י והן הדרכי משה, לא שללו את השיטה החולקת על הכרעתם, אם כך הוא המנהג. הב"י שמתיר ואינו חושש השמעת קול כותב שבמקום שנהגו איסור אין להתיר, והד"מ האוסר משום השמעת קול שכתב שבמקום שנהגו היתר אין למחות בידם (נוסח שיתכן שיש בו קצת הסתייגות מההיתר כי רק אין למחות, וקצ"ע). ויש לעיין מדוע בדיון זה נזקקו לציין למנהג החולק.

יש מקום לומר, שאם הטעם של השמעת קול הוא מפני החשד, הכרעת הב"י להיתר היא מפני שהוא סובר שאנשים לא יחשדו במקרים אלו (או שיש גבול עד כמה חוששים לחשד), אבל במקום בו נהגו לאיסור ויבוא אדם ויתיר, במקרה זה יש מקום לחשד ולכן יש לאסור אף לשיטתו (וגם אם הטעם של השמעת קול איננו משום החשד אלא טעם מפני עצמו [וכנ"ל אות ה', ט'] של זילותא דשבת, יש מקום לומר שבמקום שנהגו איסור – ודאי יהיה זלזול לשבת ולכן אין להתיר).

והד"מ האוסר משום השמעת קול (והזכיר את שיטת האגור שהטעם הוא מפני החשד) סובר שבמקום

²⁹ עיין לעיל אות ו' ובהערה שם.

³⁰ הרמב"ם לא השכיר דין הריכוזין שכך אין לחדש איסור בדבר שלא נאסר ודין הריחיים כשאר מלאכות שמתרל להתחיל אותם מערב שבת ולהמשיכם לשבת.

³¹ "מסתמא יש לנהוג לאסור" – ובהמשך מבסס את דבריו על שיטת ר"ת והמר"י וייל והאגור. ויל"ע מדוע לא נקט בפשטות שיש לאסור רק "מסתמא יש לנהוג לאסור", וגם בדבריו בשו"ע סימן רנ"ב סעיף ה' כתב: "ויש אוסרים... והכי נהוג לכתחילה...". ויש לעיין האם נדייק מדבריו אלו שהאיסור אינו חזק כ"כ, או שכך היא לשונו, וצ"ע.

שנהגו להיתר לא יחשדו ולפיכך אין למחות בידם (ואם הטעם של השמעת קול הוא מפני עצמו מחמת זילותא דשבת, נוכל לומר שבמקום שנהגו היתר, אין בדבר זילותא כי כבר התרגלו).

ויש לעיין לשיטת הד"מ, האם המקום שנהגו בו היתר, נהג בהיתר מפני שהכריע כב"י ולכן אין למחות בידו, או אפילו אם היה ראוי לאסור (כי כך הכרעת ההלכה), אלא שהם לא שמעו בקול רבם והקלו, נוכל לאחר שכן נהגו – לומר שכבר נתקבע מנהג – ומותר, וצ"ע. ועיין בעז"ה לקמן באג"מ.

יא. שו"ע או"ח סימן רנ"ב סעיף ה' (כשיטתו בב"י הנ"ל וכפי שמבוארת שיטתו ברמ"א):

ומותר לתת חטים לתוך רחיים של מים, סמוך לחשיכה. הגה: ולא חיישינן להשמעת קול, שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת.

אולם הרמ"א עצמו מציין לשיטות האוסרים ולמנהג לאסור:

ויש אוסרים ברחיים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול³² (טור ותוספות והרא"ש פ"ק דשבת, וסמ"ג וסמ"ק וסה"ת והגה"מ פ"ו ותשובת מהרי"ו סימן ק"ל ואגור) והכי נהג לכתחלה³³, מיהו במקום פסידא יש להקל³⁴ כמו שנתבאר לעיל סוף סימן רמ"ד³⁵. ומותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגע"ר מערב שבת, אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת, כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול (טור, ועיין לקמן סימן של"ח)

מדבריו עולה שהטעם הוא מפני החשד (כמבואר בסיום דבריו בהיתר השעון [זוג המקשקש"] המשמיע קול) וכפי שכתב בד"מ לעיל, וכפי שכתב על כך המשנ"ב בס"ק נ':

ולא יחשדוהו שהעמידו בשבת

כלומר, טעם האיסור הוא מפני החשד וכאן אין חשד (כי הכל יודעים) אבל בס"ק מ"ח כתב המשנ"ב בביאור דברי הרמ"א לגבי המנהג לאסור ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול:

³² משנ"ב ס"ק מ"ח: "כלל בזה כל כיוצא בזה המשמיע קול דאוושא מילתא ואיכא זילותא לשבתא".

³³ עיין הערה 31.

³⁴ והוסיף על דבריו בערוה"ש סימן רנ"ב סעיף ח' שבמקום פסידא יש להקל: "שכן עיקר לדינא".

³⁵ שו"ע או"ח סימן רמ"ד סעיף ו': "יהודי הקונה מכס ומשכיר לו א"י לקבל מכס בשבת, מותר אם הוא בקבולת, דהיינו שאומר לו לכשתגבה מאה דינרים אתן לך כך וכך. הגה: וכן יוכל להשכיר המכס לכל השבתות לאינו יהודי, והא"י יקח הריחוק של שבתות לעצמו, ולא חיישינן שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה, דבמקום פסידא כי האי גוונא לא חששו (בית יוסף)". (וכתב שם המשנ"ב בס"ק ל"ה: "לא חששו - דע דמשמע מכל הפוסקים דלא התיירו אפי' במקום הפסד גדול אלא באופן זה שצייר השו"ע דהיינו או בקיבולת או שמשכיר לו את גוף הריחוק דבכל זה העובד גלולים אדעתא דנפשיה קעביד אבל בשכיר יום ממש אסור בכל גווני). והרמ"א שלפנינו מדמה את דין ההיתר ע"י קבלת גוי לנתינתה לריחיים מערב שבת, ונראה שיסוד הדמיון הוא שבשניהם האיסור הוא משום חשד, וכשם שהותר בסימן רמ"ד במקום פסידא, ה"ה בנידון של הריחיים. אמנם היה מקום לומר שהנידון שלפנינו חמור יותר, כיון ששם גוי עושה את המלאכה והחשד הוא שהגוי הינו שכירו של ישראל, אבל במקרה של הריחיים החשד הוא שישאל עצמו עושה מלאכה בשבת. ואפילו אם ננקוט כשיטת המג"א בסימן רנ"ב ס"ק כ' שנתנית חטים לריחיים של מים בשבת הינה רק איסור דרבנן (ועיין בביאור הלכה רנ"ב סעיף י' שחולק עליו - ועיין אבן העזר סימן שכ"ח וע"ע הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת. בהרחבה), מ"מ החשד שהוא עושה בעצמו מלאכה דרבנן חמור יותר מהחשד שהנכרי עושה עבורו. ונראה שהרמ"א לא חילק וסובר שאיסור חשד נדחה מפני הפסד. ואכמ"ל האם הפסד הוא דוקא הפסד כספי או גם הפסד הענין, וכגון חייל שחוזר לשבת לביתו ורוצה לכבס בגדיו במכונת כביסה (אם נאמר שיש בה איסור משום השמעת קול), האם נתיר לו כדי שיהיו לו בגדים מכובסים שאין זה הפסד ממון אלא הפסד הענין, ויש לדמות גם לגדרי דבר האבד בחול המועד, ואכמ"ל, ועיין שית נחום סימן ט"ו להיתר, ועי"ש נימוקיו.

כלל בזה כל כיוצא בזה המשמיע קול, דאוושא מילתא דאיכא זילותא לשבתא וכמו שכתב בדרכי משה.

ובשש"כ חלק ב' פרק מ"ב ס"ק קמ"ז הבין שדברי המשנ"ב כאן משום זילותא הינם טעם עצמי ולא משום החשד ולא כפי שכתב לעיל:

... ובמשנ"ב ס"ק מ"ח עי"ש הטעם משום זילותא לשבתא, ואילו ברמ"א שם ובמשנ"ב ס"ק נ' מובא הטעם שיחשדוהו שעושה מלאכה בשבת...

ולכאורה היה מקום לומר שאף שהמשנ"ב נקט לשון 'זילותא' נימוקו הוא משום החשד, שהרי הוא ציין בדרכי משה, שם לא הוזכר טעם הזילותא כי אם החשד (עי"ש ולעיל) וממילא יש מקום לבאר שכוונת המשנה ברורה היא שמעשיו הינם זלזול לשבת ולכן יחשדו בו. ואם נאמר שאכן המשנ"ב מכוון שזילותא הוא טעם עצמי, צ"ע מדוע נקט טעם שהרמ"א לא חשש לו במפורש, וצ"ע

ועיין בדברינו לעיל באות ה' (האם האיסור שום החשד או איסור עצמי) ולקמן אות יג-יד.

סייגים להיתר השמעת קול על פי פסק השו"ע / באיסור תורה / ברעש המתחיל בשבת עצמה

יב. כנ"ל השו"ע (כהכרעתו בב"י) התיר העמדת ריחיים ולא חשש להשמעת קול. ולכאורה נוכל להסיק מכאן למקרים נוספים. אולם, בשו"ת יביע אומר חלק א' או"ח סימן כ' אות י"ב סייג היתר זה (אף לשיטת השו"ע) רק למקרים בהם האיסור הינו איסור דרבנן:

ובר מן דין יש עוד טעם לאסור משום דאוושא מילתא והויא זילותא דשבת, וצריך לחוש למראית העין, שיחשדוהו השומעים שהדליק הרדיו בשבת³⁶, בפרט בזה"ז אשר בעוה"ר רבו המתפרצים...

הנה כבר נחלקו בכח"ג הפוסקים בדין ריחיים של מים אם מותר לתת לתוכן חטים מע"ש סמוך לחשיכה, שיש הרבה אוסרים משום זילותא דשבת ע"י השמעת קול שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנות בשבת... ואף למרן הש"ע שם שפסק להתיר, י"ל דשאני התם דאף אם נותן החטים בשבת לטוחן אינו עובר אלא מדרבנן, וכמ"ש המג"א שם, ושכ"כ הסמ"ג וסמ"ק להדיא, משא"כ הכא דהוי חשדא של איסור דאורייתא. ואף על פי שהרבה אחרונים חולקים על המג"א בזה³⁷, מ"מ י"ל שכ"ה דעת מרן לאסור שם רק מדרבנן, ויודה שיש לאסור כאן, ועוד דשאני הכא דאיכא זילותא טפי, בצירוף הטעם שנעשה איסור בזה, ולכן טוב להחמיר אף בעיר שרובה גוים, ותחנת הרדיו שלהם, משום זילותא דשבת³⁸.

³⁶ האם לפנינו שני טעמים (זילותא וחשד) או טעם אחד של חשד? רצ"ע.

³⁷ עיין אבן העזר סימן שכ"ח ובביאור הלכה סימן רנ"ב ובהערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת. בהרחבה.

³⁸ ועי"ש שפתק לא יועיל וכו'.

כלומר במקרה בו האוּשָא נובע מדבר שיש לחשוֹד בו מאיסור תורה – אין להתיר.³⁹

אף האג"מ באו"ח חלק ג' סימן נ"ה סייג את היתרו של השו"ע למקרה בו התחלת הטחינה היתה מבעוד יום ונמשכה לשבת שהכל יודעים שנתן החיטים בערב שבת. אבל אם הרעש יתחיל בשבת עצמה (כמו מיקרופון ונראה גם רדיו טייפ, נגן), אין להתיר (אף לשיטת השו"ע אא"כ תמיד רגילים לכוון את הפעלה מבעוד יום, אבל אם בדרך כלל ההפעלה היא בשעת השימוש, אין להתיר על ידי כיוון מראש (באמצעות שיעון שבת וכדו'), אבל אין אין רגילות שכזו גם השו"ע יודה לאסור:

(מיקרופון) דבחול אין הדרך להעמיד אותו בזמן הקודם הרבה להדבור, שלכן אסור בשבת אף כשהעמידו אותו והכינהו לזמן שידברו ויתפללו, כדאיתא בשבת דף י"ח לענין איסור נתינת חטים בע"ש שיטחנו בשבת דאמר רבה מפני שמשמעת קול ופסקו כן התוספות והרא"ש שם וכן הוא ברמ"א (או"ח) סימן רנ"ב סעיף ה' שכתב ויש אוסרין ברחים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול, והוצרך ליתן טעם על מה שמעמידין כלי משקולת שקורין זייגער מע"ש אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת כי הכל יודעין שדרך להעמידו מאתמול, והובא טעם זה בב"י (או"ח) סוף סימן של"ח בשם האגור. ומשמע מהא דהביא גם המחבר היתר דזוג המקשקש לשעות דמותר לערכו להכינו מבעו"י בסימן של"ח סעיף ג', שרק ברחים התיר לתת חטים סמוך לחשיכה משום דכל השומעין הטחינה יודעין שנשמע ממה שנתנו בע"ש שהרי נתן סמוך לטחינה, ורק בזה פליג ר' יוסף ארבה, שאף שיש שיחשבו בנתן הרבה חטים ונמשך טחינתם שעה כשישמע בסוף השעה שנתן עתה החטים אם לא היו בתחלת הטחינה שהותחל מבעו"י, שמטעם זה אסר רבה, מתיר ר' יוסף משום דכיון שהוא דרך הטחינה אין טעם להחשד, אבל בהשמעת קול כה"ג דנשמע גם ההתחלה בשבת ואין הדרך כלל להעמיד בזמן קודם סובר המחבר שגם ר' יוסף מודה שאסור לכן הוצרך לכתוב שלמעמיד זוג המקשקש לשעות מותר שהוא מטעם האגור שהביא בב"י מחמת שהדרך לתקנו בכל יום על יום שלאחריו.

ביאור דבריו, השו"ע בסימן של"ח סעיף ג' בדין שהשעון ('זוג המקשקש') כתב בשם האגור להתיר לכוון מערב שבת ובב"י כתב שהטעם הוא מפני השכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו. ולכאורה לפי שיטתו של השו"ע הדבר מותר מפאת עצמו (שהרי אינו חושש להשמעת קול) ומדוע נזקק להביא בב"י את טעמו של האגור שהתיר רק כי רגילים לכוון מראש ? אלא שיש חילוק בין מקרה בו מתחיל מבעוד יום שאז לא חוששים להשמעת קול, לבין דבר המתחיל בשבת עצמה בו ההיתר רק אם הרגילות היא לכוון מיום ליום – וכל זה גם לשיטת השו"ע. ולשיטתו אין מקום להתיר רדיו דולק

³⁹ ועיין במאמרו של הרב פאוסט בתחומין י"א בעמ' 155 ואילך בדין מדיח כלים בשבת והעיר שם שבתשובה אחרת ביבי"א חלק ג' או"ח סימן י"ז נקט בעל היבי"א כשיטות הסוברות שדין הריחיים הינו איסור תורה, ולא יישב. ועיין הערה 69 שמוכח שהגרש"ז זצ"ל לא נקט כשיטתו.

ובשו"ת היכל יצחק או"ח סימן כ"ב (בתשובה לגאון אחד) חלק על האפשרות לומר שההיתר לדעת השו"ע בריחיים הוא רק מפני שמדובר באיסור דרבנן: "ברם המג"א ז"ל מחדש, שהנחת חטים לתוך רחיים של מים בשבת עצמה אינו חייב חטאת, וכ"ג סובר, שלפיכך התירו חז"ל ליתן עם חשיכה ממש. ואני שואל, למה התירו לטעון סמוך לחשיכה בזיתים וענבים, הלא שם יש בסחיטה איסור תורה, ועוד, מה יעשה, לשיטת הגאונים, אכן העור, וכו', הרוב הגדול של הפוסקים ז"ל, החולקים על המג"א, ומחייבים חטאת, כלום הם חולקים על הדין המפורש, שעכ"פ אלמלא השמעת קול, מותר אף שלא במקום הפסד, בריחיים סמוך לחשיכה. וכן בנוגע להטענת זיתים וענבים סמוך לחשיכה, שמפורש להיתר. אכן, הביאור הוא, שהמג"א מסביר אליבא דב"ש, למ"ד שבינת כלים לאו דאורייתא, וברחיים האיסור מפני שמשמעת קול, (שמא יתקע איננו מזכיר אפילו ברמז), ועפ"י התוס' דף י"ח הנ"ל, ומתמה למה ברחיים לא גזרו ב"ש שמא יעשה המלאכה עצמה בשבת, היינו למה לא הסבירו חז"ל כך שיטת ב"ש, ומזה הוכיח ז"ל, שאפילו אם יתן החטים בשבת לא יעבור על איסור תורה, אבל לב"ה, לא גזרו באלו, אלא במקום שמפורש, ולפיכך בזיתים וענבים, היה מותר גם לב"ש סמוך לחשיכה הואיל ואז היו טוחנים ודורכים קודם שנתנו לבית הבר, אבל לדידן מותר גם בלי זה, אלא שהשמן והיין אסורים לבו ביום בלבד, כשטוענן סמוך לחשיכה". ועי"ש.

מערב שבת מדיח כלים שיפעל בשבת (אם הוא משמיע קול) וכו', כי אין רגילות להפעילו מראש.

שיטת הרמ"א החושש להשמעת קול – משום חשד או עצם הקול (זילותא)

יג. למרות טעמו הברור של הרמ"א שהסיבה לאסור בריחיים הינה משום החשד, פוסקים רבים לא נמנעו מלנקוט להלכה גם את טעם של זילותא דשבתא בפני עצמו (וכפי שלכאורה עולה מדברי המשנ"ב – עיין לעיל אות יא – ועיין בעיקר הדיון לעיל באות ה').

הציץ אליעזר בחלק ד' סימן ל"א נקט שעיקר הטעם הוא טעמו של התוס' (לעיל אות ה') מעצם הדבר שהינו זלזול לשבת אף כשאין חשד. והוא דן האם יש לאסור השקיה באמצעות ממטרה שמתחילה את פעולתה מערב שבת, וההיתר של פותקין מים הינו רק בתעלה ולא בממטרה. והצ"א נוקט שיש להתיר את השימוש בממטרה למרות שמשמיעה קול משני טעמים וטעמו השני הוא:

ואפשר להביא סייעתא לדבר זה שכל עיקר יסוד האיסור בריחיים הוא בעיקר משום אוושה מילתא, מדברי התוס' בשבת ד' י"ז ע"ב ד"ה אין נותנין, שכותבין בתוך דבריהם דברחיים ידעי כו"ע שהריחיים טוחנות מעצמם וידעי נמי שהחיתין הושמו שם מע"ש עיין שם. וא"כ מהו לדבריהם טעם האוסרים, הרי לא יחלוקו במציאות אי ידעי או לא ידעי? ובע"כ שעיקר טעם האוסרים הוא משום האוושא מילתא שהקול נשמע למרחקים. וזהו הזילותא דשבתא...

ובתשובה נוספת בציץ אליעזר חלק ד' סימן כ"ו אות ג' בדיון על השימוש במיקרופון ורמקול בשבת כתב:

נוסף לכל זה יש בעצם השמעת קול הנאומים ע"י הרם - קול גם משום אוושא מילתא שיאמרו הרם קול של ציבור פלוני ושל קהל אלמוני עובד בשבת, וכן אנשים שלא יעמדו על הדבר מקרוב יחשבו שסודר כל עצם העמדת הרם קול בשבת גופא לפני השמעת הנאומים ועברו על איסור הבערת חשמל בשבת. דומיא שמצינו באו"ח סי' רנ"ב סעי' ה' שאסרו משום כך ריחים של מים בשבת, ע"ש ברמ"א ומג"א ומשנה ברורה. וכך מצינו בכמה מקומות בש"ס ושו"ע שאסרו גם דברים שהם מותרים כשלעצמם משום אוושא מילתא וכן משום עובדין דחול. וכשם ששם בשו"ע אסרו בכל גוונא ולא התירו אפילו בגוונא שיפורסם שסודר הכל מע"ש מכיון שהדבר של ישראל וברשות ישראל, כן ה"נ בנידונו לא מועיל אפילו אם יפרסמו ע"י איזה פרסומת שהיא שהכל סודר מע"ש.

כלומר, חשש לשני הטעמים וגם המנחת שלמה בסימן ט' נזקק לטעמו של תוס' שמדובר באיסור עצמי ולא רק מפאת החשד:

אך אעפ"י כן נלענ"ד שאין להשתמש בשבת ברם קול או ברדיו אפילו אם הם ערוכים ומיועדים לכך מאתמול⁴⁰, דהא נקטינן שאסור ליתן חטים בערב שבת לתוך רחיים של מים כדי שיטחנו בשבת, ואף על גב "דידעי כו"ע שהרחיים טוחנות מעצמם וידעי נמי שהחטים הושמו שם מערב שבת" (כך לשון התוס' בשבת י"ח ע"ב בתוד"ה אין נותנים) אפ"ה אסור מפני שמשמעת קול ואוושא מלתא שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת ואיכא זלזול שבת בזה שהשומעים את קול הטחנה יאמרו שבשבת התחיל המלאכה, והן אמנם דפליגי בה רבואתי ומרן הב"י נוטה להיתר, עכ"ז הכריע הרמ"א בס"י רנ"ב כדעת רוב הראשונים שאסור וגם כל גדולי האחרונים הסכימו לכך.

יד. בדין נקישה על הדלת נראה שהמהרי"ל אוסר רעש מפאת עצמו ולא מפני החשד שעושה מלאכה, כמבואר בשו"ת מהרי"ל החדשות סימן ל"ח אות ד':

והקשת הדלת בכלי המיוחד להשמעת קול נהוג לאיסורא [והיתר] דאגרוף נ"ל מכח ההיא דירושלמי בהלול דר' הו מטפחין אחורי ידיהון בשבת' כו'... ומנהגי נמי באגרוף או ברגל כלאחר יד הוא, אי נמי כיון דמכוין להשמיע קול אוושא מילתא הוא כמו רחיים לטעמיה דרבה [דרבה] אפי' את"ל דשרי כמו שפסק ראבי"ה מ"מ הו דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור... ותימ' על הק' מאד מה"ר אהרן אם עשה כן כמו שכתבת שהעידו עליו שקשקש בברזל המיוחד ותלוי בדלת דנהגי דנהגו להו אמוראי לעשות חידושי' להורו' הלכה למעשה כי ההיא דקני בקופיי' אגן יתמי דיתמי מוזהרין אנו באל תטוש תורת אמת...

הדמיון בין ההקשה על הדלת לריחיים מוכיח שהטעם אינו משום החשד, שהרי בהקשה על הדלת אין חשד של מלאכה, ומוכח שעצם הרעש הינו זלזול לשבת, אולם להלכה השו"ע לא חשש לכך כמבואר בסימן של"ח סעיף א':

השמעת קול בכלי שיר, אסור, אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה, כשאינו דרך שיר, מותר. הגה... ואסור להכות על הדלת בטבעת הקבועה בדלת אע"פ שאינו מכוון לשיר הואיל והכלי מיוחד לכך, ולכן אסור לשמש להכות על הדלת לקרוא לבית הכנסת על ידי כלי המיוחד לכך אלא מכה בידו על הדלת⁴¹

ומשמע שגם אם יש צד איסור, הרי זה מפאת קול שיר אבל אין כאן חשש אוושא מילתא וזלזול בשבת ונראה הטעם כנ"ל כי אין חשד של מלאכה.

ומ"מ מוכח בצ"א ובמנחת שלמה שלא כדברינו ושחששו לזילותא דשבת כטעם בפני עצמו (כשיטת תוס') גם במקרים שאין חשש לחשד (וכך גם בדברי המשנ"ב וכדיוקו של השש"כ לעיל באות יא), אולם מדובר במקרים בהם אכן יש מלאכה האסורה ואסור אף שידוע שעשה מבעוד יום מחמת עצם הזילותא לשבת, ואין לדמות להכאה על הדלת שאין בה צד מלאכה כלל ולכן גם לשיטת התוס' אין לאסור כלל (אא"כ במקום שיש לחוש ולדמות לכלי שיר).

⁴⁰ והובאו דבריו בשש"כ פרק סעיף נ"ד ובהערה קס"א.

⁴¹ משנ"ב ס"ק ד': "ומה שמכה השמש בבית הכנסת על השולחן כדי להשקיט העם לחזרת הש"ץ, אין בזה איסור, אפילו אם מכה באיזה דבר, כיון שאינו מכה בכלי מיוחד לזה".

ואמנם הרב ישראל רוזן זצ"ל במאמרו בתחומין ט"ו בעמ' 380 ואילך נקט שעיקר האיסור הוא משום החשד בלבד (ולא מעצם השמעת הקול – ועיין ראיות לדבריו באות ה') ולפיכך תמה על דברי הצ"א שהובאו לעיל באות יג (בתשובתו בחלק ד' סימן כ"ד) שחשש לטעם של זלזול בשבת ולא לטעם של החשד⁴², והסיק:

דלהלכה לא נקטינן כדברי רש"י מצד זילותא וראיה משעון משקולת⁴³... סוף דבר כל ענין ה"זילותא" וה"עובדין דחול" שתלו ברמקול, לכאורה אינו מופיע להלכתא ע"פ הרמ"א דמתיר שעון משקולת המקשקש לשעות כן ונהגו וכ"ש לפי המחבר שמתיר גם בריחים של מים, ולענ"ד כל אלו שהזכירו ענין "אוואש מילתא" לענין השמעת קול בשבת נשתבשו בדבר שכן לא מצינו זאת להלכה.

ולמרות דבריו החריפים שיש להם יסוד בהכרעת הרמ"א (ועיין אות ה', יא) סו"ס פוסקים חששו לטעם זה כולל המשנ"ב וכן"ל אות י"א. ויל"ע בדבר.

עוצמת הרעש / דרגת הרעש נאסרה – על פי שיטת הרמ"א

טו. רעש הריחיים של המים נשמע למרחוק (יתכן שמדובר בריחיים הנמצאים במקום פתוח ויתכן שבבית שליד הנהר) האם יש הבדל בין רעש בעוצמה שכוז לבין רעש בעוצמה נמוכה יותר, והאם יש הבדל בין רעש הנשמע בחוץ לבין רעש הנשמע רק בבית הסגור וכדו'^{44, 45}.

ולעיל (אות יד) הובאה תשובת המהר"ל האוסר דפיקה על הדלת בכלי משום אוואש מילתא, ומדובר בקול הנשמע בחוץ ובתוך הבית, ואמנם להלכה לא חששו לשיטתו כמבואר לעיל. והד"מ (רנ"ב ס"ק ז', לעיל הביא להלכה את תשובת המהר"י וייל (סימן ק"ל) האוסר שעון המשמיע קול (ודימה לדין הריחיים). ואמנם לא התברר האם מדובר בשעון בייתי או בשעון העומד במקום ציבורי. ובספר האגור שהתיר העמדת השעון (לעיל אות.. והובא בדרכי משה הנ"ל) כתב להתיר כיון שהכל יודעים שרגילים לתקנם ולהכניסם מקודם, משמע שלולי טעם זה היה מודה לאסור את השימוש בשעון, למרות שהרעש שלו רק בבית.

⁴² וכן תמה על האמור בתשובת היחוד"ד חלק ג' סימן י"ח לגבי הפעלת מכונת כביסה מערב שבת (ותעבוד בשבת) עבור חיילים שכתב תוך כדי דבריו שיש בכך זלזול לשבת.

⁴³ זוג המקשקש שהותר כאשר הכל יודעים שהכיון אותו מערב שבת – עיין אות ה'.

⁴⁴ האם המילה 'אוואש' פירושה רעש גדול וממילא כל שאינו רעש גדול אינו נכלל באיסור, או שהמילה אוואש מתפרשת לגבי רעש גדול וקטן רק להלכה יתכן שיש להבדיל בין דרגות הרעש. ועיין בהערה לגבי הסבר המושג 'אוואש' שנראה שבמהותו הוא רעש גדול. וכתב רבינו שלמה בן היתום שהו"ד בקובץ שיטות קמאי למו"ק יב: "רב יוסף הו"ו ליה כשורי, קורות גדולות, עיילינהו ביממא לביתו אמ' ליה אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצניעה בתוך ביתו, אמ' ליה צינעה דהני יממא הוא, דכיון דבליילא כול', אנו צריכין לאנשים הרבה ובעו אבוקות שלאש, מדבורי דנורא, שלהבת האש שלאבוקות, אוואש, יבוא הדבר לידי הברות וצעקות, כמו אוואש עליה כולי עלמא, במסכת ברכות [נ' ע"א] לגבי רפורם כשעלה בספר תורה לקרות צעקו עליו המבורך המבורך".

⁴⁵ עיין בשו"ת אבני דרך לגבי אדם הנמצא בחוליה מרה השחורה ויכול להגיע לאובדנות אם לא ישמע מוזיקה ביום השבת, והעלה שיפיעל טיפ מערב שבת בעוצה נמוכה והגר"מ מזוז אמר שיפיעל בחדר סגור. ואמנם יש לעיין מעיקר הדין האם יש איסור כאין רעש גדול ? נראה שכיון שאין רגילול עשות כן בכל יום א"א להתיר ועל פי העקרון של תשובת האגרות משה אף לדעת מרן השו"ע כמבואר לעיל. ויל"ע האם יש הבדל בין קול נמול לבין אוזניות, שלשומע הם חזקות רק יש בידור, וקצ"ע.

טז. בשו"ת באגרות משה או"ח חלק ד' סימן ע' אות ו' חילק בין רעש הנשמע בכל הבית לבין רעש בחדר אחד:

ולענין להעמיד שיעור שיש בו דבר המצלצל לפני שבת על הזמן שיצלצל שבת בבקר כדי שיעירו לזמן התפלה, הנה אם הוא קול כזה שלא נשמע אלא בחדרו שהוא לעצמו אין בזה איסור אבל אם נשמע גם חוץ מחדרו שנשמע להרבה הלנים בביתו וכ"ש כשנשמע לחוץ אסור מצד גזירת השמעת קול דנתינת חטין לתוך רחים של מים כשיטחנו בשבת... ואיפסק ברמ"א /או"ח/ סימן רנ"ב ס"ה ומסיק טעם למה שמוותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגער /שעון/ בע"ש אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת כי הכל יודעין שדרכן להעמידו מאתמול וכן הביא הב"י ס"ס של"ח מהאגור, הרי אף שהוא קול הנעשה בבית ואינו גדול כל כך כקול רחים בשבת נמי היה אסור אי לאו הטעם דהדרך הוא להעמיד אף בחול פעם אחת במעלי"ע ולא יחשדו שעשה זאת בשבת, שא"כ הוא כמפורש שהעמדת השעון להקיץ בבקר הוא דבר שעושין בחול דוקא בלילה בעת שהולך לישן⁴⁶, הרי אם נשמע לחוץ או אף בבית בשאר החדרים כשיש שם עוד אינשי דהא אף קול הודעת השעות הזייגער לא נשמע יותר מזה והיה אסור, אי לאו שידוע לכל אשר מעמידין רק פעם אחת במעלי"ע⁴⁷.

ומעין בדברים בקובץ הלכות, פסקי הרב שמואל קמינצקי, שבת א' פרק ד' עמ' קי"ג הערה ה':

דחנה הרמ"א.... וכפשוטו קול הזייגער לא היה נשמע ברה"ר הרי דאף השמעת קול שבתוך הבית כל שהוא קול רם יש בו זלזול דשבת ואף כשנשמע רק לבני הבית. והגדר בזה כל שהוא נשמע קצת חוץ למקומו דהיינו חוץ לחדר שבו הוא עומד כבר חשיב השמעת קול ואוושא מילתא עכ"ד.

יש לעיין מה מקור החילוק בין תוך החדר וחוץ לחדר. בגמ' מצאנו דין ריחיים שזה הוא קול שנשמע למרחק. והיה מקום לומר שדוקא קול זה נאסר, אולם הראשונים לעיל חששו גם בשעון שנשמע בבית, כלומר לא רק קול הנשמע מחוץ לבית, ואם אמרו ראשונים להרחיב את האיסור יותר מאשר הקול הגדול של הריחיים מניין החילוק בין קול הנשמע בכל הבית לבין קול הנשמע רק בחדר אחד ומדוע לא לאסור גם הנשמע בחדר עצמו⁴⁸ (והאם בחדר עצמו יש הפרש האם יש כמה אנשים או רק הוא עצמו), וצ"ע.

ובספר שלחן שלמה (לגרש"ז אוירבך זצ"ל) לסימן רנ"ב הערה ו' (דף נב) דן על קבלת פקס בשבת (רפואה):

... וכן מותר להשאיר את המכשיר פתוח כדי שיוכל לקבל פקס בשבת ובלבד שלא יהיה אוושא מילתא כלומר שלא ישמע קול המכשיר כשהוא פועל מחוץ לחדר⁴⁹.

⁴⁶ כיום ברוב בשעונים/פלאפונים המציאות שונה.

⁴⁷ ובשו"ת אג"מ או"ח חלק ג' סימן נ"ה כתב לגבי שימוש במיקרופון בשבת: "דטעמי האיסור במיקרופון הם ארבעה: (א) דבחול אין הדרך להעמיד אותו בזמן הקודם הרבה להדבור, שלכן אסור בשבת אף כשהעמידו אותו והכינוהו לזמן שידברו ויתפללו...".

⁴⁸ ויש לעיין על פי המבואר לעיל באות ה' אם הטעם הוא משום עצם הרעש שמא קל יותר לחלק בין רעש חזק לרעש חלש אלא אם הטעם הוא משום החשד, לכאורה יש לאסור גם בחדרי חדרי, וצ"ע.

⁴⁹ ובשש"כ פרק ל"א ס"ק פ' כתב טעם נוסף שבקבלת פקס יודעים כולם שלא בעל המכשיר הוא הגורם להשמעת הקול.

ולגבי מדיח כלים כתב בשלחן שלמה לסימן רנ"ב סעיף ה' (עמ' נ') כתב לאסור משום השמעת קול וכן כתב בשש"כ פרק ל"א סעיף ט':

אין לאפשר לנכרי... להשתמש בשבת או ביו"ט במדיח כלים המשמיע רעש בזמן פעולות משום אוושה מילתא.

אמנם, כיום רוב מדיחי הכלים (מכונה לשטיפת כלים) הביתיים משמיעים רק קול רעש די חרישי וגם נשמעים רק בחדר עצמו וא"כ לכאורה יש להתיר⁵⁰ (אמנם בשלחן שלמה הנ"ל הסתייג משימוש במדיח גם מטעמים אחרים שיתכן שעלול להביא לעורר איסורים וכתב שאינו בקי בדרכי שימוש המכונה). ועוד כתב בשלחן שלמה הנ"ל וכן במנחת שלמה חלק ב' סימן כ':

גם מבואר בשו"ע... דמה שמותר להשתמש בשבת בשעון שמצלצל להודיע מספר השעות, ואין חוששין להשמעת קול, הוא מפני שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום ויום על יום שלאחריו, וביום שהוא מקשקש ומשמיע אין מתקנים אותו (לשון הדרכי משה מהא"ז), וטעם זה שייך שפיר גם במקרה ובמיוזוג האויר אבל לא במיקרופון או במדיח כלים⁵¹.

וכנ"ל חושש לרעש של מדיח הכלים, למרות שהוא רעש ביתי, אבל אם רעש הדיח ישמע רק באותו חדר בו הוא נמצא, לכאורה אין לאסור, וצ"ע בגבולות הדבר ונראה שאף הגרש"ז זצ"ל עצמו הסתפק בדבר וכפי שכתב במנחת שלמה חלק א' סימן ט':

(ומיהו לענין רדיו בכח"ג שאין הקול נשמע בחוץ והוא נמוך יותר מצלצול השעון יש להסתפק אי שרי או אסור).

וספק זה העלה גם בשו"ת ציץ אליעזר חלק ג' סימן ט"ז פרק י"ב אות ז' בדיון על רדיו:

וחוץ מכל הנ"ל, יש לדמות זה לדין הרמ"א באו"ח (סי' רנ"ב סעי' ה') האוסר משום השמעת קול וזילותא דשבתא בריחים של מים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול, אלא שמשום טעם זה לבד היה מקום להסתפק היכא שיסדרו את המקלט שישימיע בקול נמוך באופן שלא ישמע הקול בחוץ, אף שהסברא נותנת לא לחלק בכך דא"כ נתן דבריו לשיעורין וסוף שיפירץ הדבר לגמרי⁵²...

יז. בשו"ת ציץ אליעזר חלק ד' סימן ל"א דן על ממטרה שמשמיעה קול בפעולתה ומדובר ברעש שנשמע כמובן בחוץ:

⁵⁰ בשו"ת מנחת שלמה חלק ב' סימן כ' בתשובה לר' צבי מנדלביץ' כתב "בנוגע למכונה לרחיצת כלים" ע"י שעון: "לא ראיתי את המכונה אך משער אני שהקול נשמע כמו במכנת כביסה וכו' ודברי הם לפי זה" וע"י תחומין י' במאמרו של הרב יחיאל פאוסט לגבי מדיחי כלים (עמ' 155) שחילק בין מדיחים עם בידוד שאין קולם נשמע בחדרים סמוכים למטבח שיש להתיר מדין השמעת קול, ע"י"ש. ובשו"ת דבר חבורן חלק א' סימן ל"א כתב להתיר מדיחים חדשים שאינם משמיעים רעש מיוחד ודינם כמקרה אולם כתב שלשיות הפוסקות כשו"ע (עיין לקמן בפסק ההלכה) שאינם חוששות להשמעת קול – מותר בכל מדיח. ועיין ביחוד חלק ג' סימן י"ח שהתיר הפעלת מכונת כביסה לפני שבת עבור חיילי צה"ל שבאים לביתם לחופשה קצרה, כדעת מרן השו"ע ולשיטת האוסרים השמעת קול יש להחמיר "אא"כ יש צורך בדבר". ויל"ע האם היתר השמעת קול במכונת כביסה על פי שיטתו הינו רק במקרה של חיילים או כדברי הדבר חבורן שאין מיגבלהב כלל, ועיין בעז"ה קמן בשימוש ברדיו (טייפ, נגן) על פי שיטה זו.

⁵¹ ויתכן ומסתבר שבמוצרים מסויימים הדברים משתנים במשך השנים.

⁵² אמנם ציין שם טעמים אחרים לאיסור ובהמשך דן על "מקום הכרח וצורך גדול".

ראשית שם ברחיים של מים ישנו משמיע קול של ממש, שכל מי שעובר בקרבת מה למקום שומע ומבחין מיד בקול האיסור שהוא קול הטחנה... ומשא"כ בכגון נידונו שהמטרות אינן משמיעות שום קול ענות גבורה ולכל היותר משמיעות רק קול ענות חלושה, ואין הבחנה יתירה של שמיעת קול איסור לכן בכגון דא יש מקום לומר דלא נקרא אוושה מילתא שחכמים אסרוהו⁵³...

ואף הוא לא הביא ראיה חילוקו ומסתבר שדבר סברא הוא.

יח. על פי האמור, שרעש שאינו נשמע לרחוק, רק באותו חדר אין בו איסור, לכאורה יש מקום להתיר לשמוע שירים מוקלטים מראש בקול נמוך או באוזניות (אכמ"ל לגבי הטלטול) בתוך החדר כשלא נשמע החוצה, אא"כ נאמר שכאן חלה הגזירה הכללית של איסור כלי שיר, אולם על פי דרך זו לשמוע שיעור לכאורה יש להתיר,

ואם משמיע בקול גם אם כיוון מלפני שבת, אכן יש לדון משום אוושה מילתא, כיון שאין רגילות לכונן רדיו או טלוויזיה מראש⁵⁴, אבל בלחש לכאורה על פי האמור לכאורה היה מקום להתיר⁵⁵, וצ"ע.

שמיעת רדיו, נגן, טייפ, מחשב – לשיטת השו"ע

יט. ⁵⁶לשיטת השו"ע שאיננו חושש להשמעת קול, האם קיים איסור להשאיר רדיו דולק (בהתעלם מהחילול

⁵³ אמנם בשו"ת משנת יוסף חלק ג' סימן ה' עמ' ק"ה (ומעין הדברים במכתבו בספר דרכי הלכה לסימנים רמז-רסג) חלק על הצ"א: "ממטרות המתירות מים למרחוק ומשמיעות קול התות המים ולפעמים גם קול שריקת הממטרה המסתובבת ויותר מזה אפילו מתירה מים על העוברים ושבים שזה אוושה מילתא והוי זילותא לגבי שבת..." אמנם נראה שהמחלוקת אינה במהות הענין אלא בניתוח המציאות. וכדברי המשנת יוסף נקט בספר הלכות בשבת חלק א' עמ' ע"ט. אמנם יש מקום לומר שכיום שמורגלים בממטרות שעובדות לפי לו"ז קבוע כל השבוע, ה"ז כמו השעון / זוג המקשקש שהותר כשידוע שכיוונו מערב שבת. ⁵⁴ עיין שו"ת שיח נחום סימן ט"ז.

⁵⁵ ויש גם לדון על "סרט אילם" שהרי ללא רעש לא גזרו על "אוושה".

⁵⁶ בקובץ תל תלפיות אדר שני תרפ"ט, מחברת ל"ו מכתב ז' דן הרב ישראל וועלטץ (וולץ) (אות כז) לגבי רדיו: "הראדיא היינו כלי ניגון מין חצוצרה או משנה המשמעת קול מארץ מרחקים מדברת ומנגן מאליו מיני שירים ערבים אם רשאים להעמידו ולהכינו בערב שבת כדי שישמיע קולו ביום שבת קודש בעת שיגיע להשעה שהעריכו וינגן מאליו... וישנם מכונות כאלו בהרבה בתי יודים ואפילו בתי יריאים עבור הקטנים... בנידון דידן אין בו שום סרך איסור משמיע קול כלל, רק ששומע את הקול כי היושב בביתו ושומע מה שמזמרים או מדברים בפאריז אינו משמיע קול - רק שומע קול". ועי"ש שדן מדברי השו"ע בסימן של"ח לגבי השמעת כלי שיר בשבת ולא הזכיר מסוגיית הריחיים וכו' הנ"ל.

והידוע שמענו בדבריו שאים ברדיו משמיע קול כי מקור הקול הוא במקום מרוחק, וצ"ע שהרי ברור שאין הקו מגיע מפאריז אלא הקול מומר לאותות חשמליים ושוב מומר קול בבית השומע, וא"כ הוא משמיע קול, ושמא מבין הרב וועלטץ שלמרות זאת אין זה "משמיע" אלא מביא קול ממקום למקום שאין בו איסור השמעת קול. ויש לעיין לשיטתו שלכאורה השמעת טייפ חמורה יותר כי הכל נעשה כאן ויש בזה משום השמעת קול. ועי"ש בדבריו שחשש שמא יגביר וכו' ולכן התר רק אם סגור במנעול במפתח. והוסיף: "אבל פשיטא ירא אלוקים באמת לא יעלה ויביא לביתו שום כלי זמר אפילו בחול כמפורש בשו"ע או"ח סימן תק"ס (-אחר החורבן גזרו על כלי שיר), ולא דיברתי רק נגד המון עם דיותר טוב לישב בביתו ולשמוע הראדיא על פי הנ"ל, מלילך לבית הקאפפער של עכו"ם לשמוע כנ"ל, ולשתות גם הקפה בשבת. ומי שיראת ה' נגע בלבבו בודאי ימנע... נ"ב, לפני שבועות שנים דיברתי עם רב גדול וגאון שליט"א ממדינת סלאוואקייא אודות ענין הנז' והשיב לי שאין אנו אחראין וערבאין לבקש היתרים עבור בעלי התענוגים, ואני בעניי אין דעתי כן, שלבני עליה אין צריך כי גם בחול אין מבקשים היתרים, יען בלאו הכי אין לבם פונה לזה, והשוואלים על ההיתר בשבת המה רק עמא דבר וכהיום פוק חזי שרוב עמא כבר משתמשים בו ומבקשים רק אם יש איסור ברר, ולכן מהטוב לברר אם יש איסור בדבר – כי אז בודאי יש למחות על הדבר כידוע, וד"ל".

ותשובה זו כצורתה לא נדפסה בספרו דברי ישראל, ועיין שם בחלק א' ק"ז ובחלק ג' סימן פ"ה במכתב לרב עובדיה יוסף זצ"ל שכתב שיש לאסור רדיו שמא יתקנו אם לא ישמיע כראוי וכו' וציין שכתב על כך במאמרו בשנת תרפ"ט (המהמאר הנ"ל) אולם כתב: "ומה שהעירו איזה מחברים ממה דמשמע ביסמן של"ח דאסור רק להשמיע קול בכלי שיר אבל לשמוע לא נזכר לאיסור, י"ל שהכל בכלל כיון שטעם אחד לשניהם. ורק בזמן הגמ' והשו"ע לא היו עדיין כלי זמר שמנגנים מאליהם ע"י הערכה וכדו' רק על ידי מעשה בני אדם, ולכן רק להשמיע דהיינו לנגן על ידי כלי שיר אסור שמא יתקנו, אבל לשמוע שפיר דמי כיון שבידי אדם אחר הוא ואין להשומע שום ענין ושייכות לתקנו רק אותו המנגן בו אבל בכגון הני דידן הן רדיו, פאנאגראף וכיו"ב אפילו העריכו מע"ש לומר בשבת אסור שהוא הוא המתקנו אם יתקלקל ויפסק הקול מחמת איזה סיבה וכדו' ואין זה בכלל מחדש גזירה חדשה מדעתנו ושאין רשאים, רק הוא בכלל דברי

שבת בתחנה, חשש שמא יעשה בו פעולה וכו' (57) או נגן, טייפ, מחשב שמשמיע קול מערב שבת או בשעה כלשהי בשבת (לגבי מוסיקה – יל"ע מדין הגזירה הכללית של כלי שיר האם תקפה במכשירים אלו) (58, 59).

בספר ילקוט יוסף שבת א', הוספות, הערות לסימן רנ"ב (מלאכה הנעשית מאליה – א') הובא מכתבו של הרב נויבירט זצ"ל:

והנה הגאון יהושע נויברט שליט"א, מח"ס שמירת שבת כהלכתה העיר לנו בדין זה.... אחלה לשאול את כת"ר שליט"א לדעת מרן הבית יוסף שנקט כרב יוסף כנגד רבה, ואינו חושש משום זילותא דשבת, לכאורה מה האיסור לשמוע רדיו מתחנה שכולם הם גוים. ונכון, כי אין זה יפה לעשות כן כי אין לו לאדם להתעסק בש"ק כי אם בדברי קדושה, אבל מנא ליה לכתוב לדעת מרן הבית יוסף בלשון אסור....

ובעל הילקוט יוסף הסכים עימו וביאר שאף זו היתה כוונתו⁶⁰. אמנם, לשיטת האג"מ שהובאה לעיל אות יב ההיתר יהיה רק אם השמעת הקול החלה בערב שבת או שיש רגילות לכך שמופעל בשבת (דוגמא,

הש"ס ושו"ע שאסרו כבר מכת גזירה הנ"ל והוא פשוט. ואין זה דומה להא דשו"מ ומהר"ם שיק בענין עריכת השעון מע"ש דשרי, דשאני התם שאין קול שיר ממש רק השמעת קול בכלי המיוחד לא גזרו בשמיעה לבד, אבל קול שירה וזמרה ודאי אסור היכא דיש שבקל יבוא לתקנו על ידי מעשה הדיוט שכולנו בקיאים". ודן רק לגבי השמעת קול שיר ולא על עצם "השמעת קול" עליה נטה להתיר במאמר בתלפיות.

ועיין בשו"ת ארץ צבי סימן ס"ד להיתירא ולא דן מסוגייתו. ועיין פירוט המקורות בהחשמהל בהלכה כר"ב עמ' 268 ואילך. ⁵⁷ מאמר מרדכי שבת ג עמ' קע"ט: "אין לצפות בטלוויזיה או לשמוע שידורי רדיו בשבת אפילו שהמכשיר מופעל על ידי שיען מערב שבת או נשאר דולק מערב שבת בין בשידורי רדיו וטלוויזיה ישראלים ובין בשידורי רדיו וטלוויזיה של גוים מג וטעם האיסור הוא בטלוויזיה ורדיו של גוים משום שמא יטה כלומר שמא יכוון את התחנה מחמת שיבושי שמיעה וכדו' או יחליש או יגביר את עוצמת הקול וכדו' ובטלוויזיה ורדיו ישראלים מתווסף איסור מכיון שנהנה ממלאכת שבת הנעשית ע"י ישראל מד ובנוסף יש איסור גם משום שמא יתקן כלי שיר שאם ישנה את השידור לתחנה אחרת נמצא משנה את תדר הגל ודבר זה אסור משום מתקן מנא....". והחשש שמא מגבירים – חשש לו גם בתשובות והנהגות חלק ב' סימן קצ"ח (ע"י לגבי אשה שבנה בחזית בדרום אפריקה ורצה שהרדיו יהיה פתוח וכך שומעת חדשות ונרגעת) שאסור לה, ואחד הטעמים כנ"ל. ועי"ש האם תועיל תזכורת של הנחת פתק. אמנם, הגרש"ז אורבך זצ"ל סובר שאין בהגדרת זרם איסור בשבת ולשיטתו אם בהגברת באמצעו כפתור/גלגל אין שום פעולה נוספת – אין איסור. אמנם במכשירים הדיגיטליים הכל שונה, כנודע.

⁵⁸ עיין הערה 61.

⁵⁹ הרב משה ביתן שליט"א במכתבי הערות והארות לספר גביע הכסף עירובין (לרב גרעון עטייה) עמ' ת"ל מכתב ט' כתב שיש מקום לחלק בין רעש אנכי (כמו בריחיים של מים) לבין טייפ לשמוע דרשות וכדו', כיון שכאשר זו עיקר המטרה, לא שמענו היתר. ודנו בדבריו שם הרב גרעון בן משה (עמ' תל"א) והרב עטייה (עמ' תל"ב) ולא הסכימו עימו, ובעל גביע הכסף כתב בספרו למסכת שבת דף יח: שיהיה מותר להפעיל טייפ מע"ש לשמוע שירים ודרשות, עי"ש.

ובעיקר דבריו, לכאורה יש לדון מדין זוג המקשקש שדנו ביחס בינו לבין ריחיים, ולכאורה היה מקום לאוסרו כי הוא מיועד לכך ואילו האגור והרמ"א לא חילקו ביניהם וא"כ לכאורה משמע שלא ראו סיבה לחלק.

⁶⁰ ילקוט יוסף שבת א' סימן רנב - התחלת מלאכה המסתיימת בשבת סעיף ט: "אסור לשמוע שירים או חדשות מהרדיו בשבת, אף אם הרדיו הוכן מערב שבת על ידי שיען אוטומטי, המדליק את הרדיו ומכבהו מאליו. ואף אם תחנת הרדיו מופעלת על ידי גוים, טוב ונכון להחמיר בזה, משום זילותא דשבת. ואפילו אם מודיע בפתח ביתו, שהרדיו ערוך מערב שבת על ידי שיען שבת, אין להתיר בזה. ובפרט בארץ ישראל שהעובדים בתחנת השידור הם יהודים, והוא נהנה ממלאכת שבת. ונלכך השומע חדשות משכנו החילוני השומע רדיו בשבת, אסור לו להטות אוזן ולהקשיב לאותם חדשות". ויש לעיין בטעמו "משום זילותא דשבתא" והלא השו"ע התיר ומניין לו לחדש ש"נכון...." ובילקוט יוסף שבת א הוספות סימן רנב - מלאכה הנעשית מאליה בשבת כתב: "אסור לשמוע שירים מהרדיו בשבת, אף אם הרדיו הופעל מערב שבת, או על ידי שיען שבת, שהרי נהנה ממעשה שבת. ואף אם תחנת הרדיו, מופעלת על ידי גוים, או שמפעיל טייפ על ידי שיען שבת, גם בזה אין לשמוע שירים בשבת, משום זלזול בכבוד השבת, ועוד טעמים אחרים". ויש לעיין האם כאן מחמיר יותר מהאמור לעיל ובהערה שם מכתבו של הרב נויבירט המובא בפנים והשיב עליו: "אולם המעיין בילקוט יוסף הנ"ל, יראה שהקפדנו לכתוב בלשון "טוב ונכון להחמיר בזה" אבל לא כתבנו בלשון איסור, דאין הכי נמי איך נוכל לכתוב בלשון איסור בדבר שנראה שלדעת מרן ליכא איסורא, אחר דלא חושש לאיסור משום זילותא דשבת. אך מאידך היאך נוכל להתיר דבר כגון זה, שיפעילו טייפ בשבת על ידי שיען שבת, ושבת תהיה כחול. וע"ש בהערה שכתבנו כן בשם כמה אחרונים, שנכון מאד להחמיר בזה, ולהתרחק מכל מכשירי חשמל הפועלים בשבת באופן כזה, אפילו אם הם פועלים מאליהם. ושכ"כ בחלקת יעקב. ראה שם באורך. וגם כאן כתבנו שאין לעשות כן. אבל לא כתבנו בלשון איסור מוחלט".

צלצול פעמון של בית ספר שפועל גם בשבת נראה שלא יחדו שהופעל בשבת כיון שידוע שמופעל בשעות מתוכננות מראש), ולשיטת תשובת היביע אומר (אות יב), ההיתר יוכל להיות רק במכשירים שהפעלתם בשבת אין בהם איסור תורה.

ולשיטת השו"ע נראה להקל בפשטות במציאות עליה דן בנשמת שבת חלק ו' סימן שנ"ג:

מהו להעריך מלפני הקיץ את ראדיא שתופעל בביתו בקול רם כל הקיץ (להרחיק גנבים שיסברו שמי שהוא בבית כל הקיץ) ?

תשובה. במקום דשכיח גנבי מותר. לכאורה יש לאסור משום שמשמיע קול ואוושא מילתא כמו שמבאר ברמ"א סי' רנ"ב סעיף ה' שאסור להפעיל מער"ש רחיים של מים שמשמיע קול בשבת ואולי כיון שפועלות כל השבוע אין חשש, ולא דמי להתם דרך בער"ש זאת מתחיל להפעילה ויש לדמותו למה שמתיר שם הרמ"א להשתמש במורה שעות המקשקש בכל שעה ושעה דהכל יודעים שמעריכין אותה מער"ש וצ"ע. עוד זאת מאחר שהרמ"א שם מתיר במקום הפסד מרובה על כן במקום דשכיחי גנבי שמירה זה הוא בכלל הצלה מהפסד מרובה

ולשיטת השו"ע שאינו חושש להשמעת קול, בפשטות יש להתיר. וכן לכאורה יש להתיר מוסיקת רקע קבועה אפילו לשיטת הרמ"א שהכל יודעים שהיא פועלת כל הזמן, וצ"ע⁶¹.

⁶¹ לגבי כלי שיר קיימת גזירה מיוחדת שלא לנגן בהם מחשש שמא יתקן כלי שיר (עיין ביצה לו:) ויל"ע האם השמעת מוסיקה באמצעות טייפ, נגן, מחשב יש בה ג"כ איסור שמא יתקן כלי שיר. ואמנם אם לאדם יש מחשב בביתו והוא משמיע מוסיקה יש מקום לסברא שכלל בגזירה, אולם אם השמעת כלי השיר איננה כאן אלא במקום מרוחק (צ"ע גוי עבור גוי וכדו') והוא מעביר את קול השיר למקום אחר ושם נשמע האם יש לאסור ?

בספר ערוה"ש של"ח סעיף ה' כתב: "ומשמע מזה דלהעמיד כלי שיר מערב שבת שישיר מעצמו בשבת ג"כ אסור והכי מסתברא דכיון דהאיסור הוא שמא יתקן כלי שיר א"כ מה לי אם מנגן על ידו או מעצמו סוף סוף יש חשש כשיראה שאינו מנגן יפה יתקנו [ולהעמידו בשבת אסור משום מתקן מנא] וכלי המנגן מעצמו מסתבר שהוא פטיפון וכדו' ונוקט לאיסורא (ובשו"ת משפטי עוזיאל כרך א' או"ח סימן י"ג דן על שימוש בטלפון בשבת ואף את צלצול הטלפון הגדיר ככלי שיר וכתב: " ואין צריך לומר בגראמפון וראדיון שהם עצמם כלי שירה ועשויים לשיר, ודאי שאסור להשמיע קול על ידם בשבת ויום טוב" וביאר שחמורים יותר מכלי שיר שדרך שימושם הוא ע"י פעולות האסורות בשבת, אולם לא פירט מה דין העמדתם מע"ש. ולגבי הטלפון הקדימו בכך בשו"ת בית יצחק בתוכן העניינים ליו"ד חלק ב' סימן ל"א שחשש לצלצול משום איסור כלי שיר, ויתכן שהצלצול הינו במרכזיה, עי"ש). ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' סימן ט' אות ב' כתב תוכ"ד: "וכ"ש באופן ששומעים רק קול דברי ולא קול שיר אפשר גם לומר דבכה"ג לא גזרו רבנן". ובמקור חיים השלם מקור חיים השלם פרק קע"ד אות יז לגבי רדיו בשבת כתב ע"פ ערוה"ש הנ"ל: "אם יטען הטוען שאין בכך כדי לאסור וכאשר יתפרסם היתרו ברבים הרי שאין חשש מראית העין והרי זה כהיתר האור הדולק כל השבת או השעון הפועל כל השבת וכמבואר לעיל. עדיין יש חשש אחר שמא יתקן כלי שיר שאין רדיו ודומה לאור או שעון ודומיהם ששם אין יד אדם נחוזה כלל ועיקר אחרי הכנתם בערב שבת משא"כ ברדיו שלעתים קרובות מאד מופרעת תדירות הגל ויש צורך בהכוונה נוספת או הפרעות בגלל מזג האוויר הדורשות הנמכת הקול או הגברתו וכדומה ועוד שיש בזה משום אוושא מילתא וזילותא דשבתא וכדין ריחיים של מים שאסור הרמ"א לתת בו חטים סמוך לחשיכה זאת ועוד הלא הרדיו הופך את השבת לחול גמור אף אם כל שידוריו יהיו על טהרת המוסר והצניעות הלא ישמע שם עניני חול שהמחשבה בהם אסורה בשבת וכ"ש שיבוא גם לשוחח ולדבר דברי חול בשבת וכמה דברים אסרו רבותינו משום ממצוא חפצך ודבר דבר...

אמנם בשו"ת יביע אומר חלק ג - אורח חיים סימן כ"ט כתב: "והוצרכתי לבאר כל זה, לפי שראיתי למהר"י משאש בשו"ת מים חיים (ס"ס קלג) שנשאל אם מותר לנגן בגרמפון בשבת. והביא ד' התוס' (ביצה ל) והרמ"א הנ"ל. וכ', שאף שמסתמות דברי מרן משמע דלא ס"ל כחילוק התוס', כבר פשוט המנהג להקל בהגרמפון. ונוכל לחלק ולומר שלא אסרו חז"ל השמעת קול שמא יתקן כלי שיר, אלא בכ"ש דשכיח בו קלקול, כגון כנור ועוגב שמנגנים ע"י מיתרים ונימין, ושכיח טובא שנפסקים ע"י שמוחתין אותם, משא"כ בגרמפון דלא שכיח ביה קלקול, ולא כ"ע גמירי לתקנו רק ע"י אומן מיוחד לכך וכו'. גם לענין לנגן ברדיו ביום טוב, השיב בזה"ל, וכבר נהגו היתר בזה אפי' ע"י ישראל משום שמחת יום טוב. ואף שמכבה את הרדיו אחר הניגון, אין זה אלא גרם כבוי, ואין להחמיר משום שמחת יום טוב ורק החרד לדבר ה' יתרחק מזה. עכת"ד. אולם היב"א כתב עליו: "ודבריו תמוהים מרישא לסיפא כולה מקשה אחת", עי"ש נימוקיו ולא הזכיר מטעם שמא יתקן כלי שיר.

ובשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ט' חלק על דברי ערוה"ש הנ"ל: "לענ"ד נראה פשוט דגזירת חז"ל היתה שלא לעשות מעשה בשבת כדי להשמיע קול משא"כ בכה"ג דבשבת לא קעביד שום מעשה והכלי מנגן מאליו שפיר שרי, ועיין גם בשו"ע הרב ז"ל שכתב בסי' של"ח סעיף ד' דווג המקשקש לשעות אף על פי שמשמיע קול של שיר והוא צריך לקול זה ומתכוין לו אפי"ה שרי אם הוא ערוך מאתמול עיין שם. גם השו"מ בשתיא"י סי' נ"ג ועוד גדולי אחרונים כתבו מפורש דמה שהכלי שיר מנגן מאליו בשבת אין שום איסור וזולת זה שחושדין בו שהוא מנגן בשבת, אך אעפ"י כן נלענ"ד שאין להשתמש בשבת ברם קול או ברדיו אפילו אם הם ערוכים ומיועדים לכך מאתמול, דהא נקטינן שאסור ליתן חטים בערב שבת לתוך רחיים של מים כדי שיטחנו בשבת...".

כ. אודות שימוש במיקרופון ורמקול בשבת, יש לדון מכמה צדדים⁶². לקמן נדון לגבי "השמעת קול" ויש בו צד חומרא כיון שהקול נעשה בשבת עצמה ולשיטת האג"מ באות יב במקרה זה מודה אף השו"ע לאיסור (ולייב"ע יש לאסור השמעת קול מערב שבת אם מדובר באיסור תורה – עיי"ש). ולולי דבריו לכאורה לשיטת השו"ע יש להתיר כיון שאינו חושש להשמעת קול, ואילו לרמ"א הנוקט להלכה לחשוש להשמעת קול יש לאסור⁶³, ועיין לעיל אות יג-יד האם הטעם הוא משום החשד או שיש לחשוש גם לעצם השמעת הקול גם כשאין חשד.

כא. שו"ת שבט הלוי חלק א' סימן ס"ז:

היוצא מזה לדינא דלשתמש במיקרופון ורם - קול בשבת איסור גמור הוא דהא משתמש בכלי המיוחד להשמעת קול ושיר וגם מתכוון להשמיע קול והרי הגזירה לפניך שמא יתקן כלי שיר, ובזה אפילו הסברא של לא בקיין בכלי שיר לא שייכא, דהא בזה ... בכלי המיקרופון בקיין בזמנא"ז וגזירת חכמים במקומה עומדת⁶⁴... ואפילו אם יתעקש אדם לדחות כל הנחות שהנחנו. מ"מ הא מבואר בפוסקים אחרונים סימן של"ח דגם היכא דאין מעיקר הדין דין השמעת קול, מ"מ אסור לכתחילה משום זילותא דשבת, ואין לך זילותא דשבת גדול מלהרים קול ושיר עיי"כ הני"ל, וכמובן דכל דברינו בלי כח האלקטרי, דאם הוא מחובר לכח האלקטרי פשיטא ופשיטא דאיסור גמור הוא.

בשו"ת מנחת שלמה חלק א' סימן ט' אות ב' כתב מתחילה שלא שמענו לאסור 'השמעת קול' שיסודה

בשו"ת יביע אומר חלק א' אות סימן כ' אות י"ד כתב על דברי ערוה"ש: "והגם שיש מקום לומר שאין לגזור מדעתנו. וע"ע בשו"ת חלקת יעקב (סי' סא) מה שמצדד להקל בזה. ע"ש. וכן אמר לי ידידי הרב הגאון רש"ז אורבך שליט"א, להעיר על דברי הערוך השלחן, שאין לגזור גזרות מדעתנו, ולא גזור חז"ל שמא יתקן כלי שיר אלא במשמיע קול בשבת. ע"כ... ולפע"ד אין להקל בזה. ובנ"ד אף הוא יודה להחמיר כיון שהעובדים בתחנת השידור הם ישראלים, וגם רוב העיר ישראל בודאי שאין מקום לחפש קולות..."

⁶² השמעת קול שנאסרה בריחים הינה באמצעות מכשיר, ויש לעיין האם העברת קול בצינור חלול יש בה איסור השמעת קול, ולכאורה אין לאסור כיון שרק מנווט את גלי הקול למקום שרוצה (ועיין נעם כ"ג במאמרו של פרופ' זאב לב ז"ל שהעברת קול הינה באמצעות האויר (אין העברת קול בחלל ריק), וכשאדם דבר בחדר והקול 'נחסם' באמצעות קיר ושוב יש גלי קול וכו', ויל"ע היכן הגבול. בבאור הלכה לסימן תקפ"ז סעיף א' כתב: "דטבע הוא לתקוע בין ההרים או ביער נשמע קול החוזר ומדסתמו הפוסקים ולא הזכירו דיש לזהר בענין זה, משמע דאין זה עירוב קול אלא הקול נכפל אחר שנגמר הקול הראשון" – האם יש מי שיאמר שאסור להשמיע "קול חוזר" שכזה שום השמעת קול ?

ובאנציקלופדיה פחד יצחק הוצאת מוסד הרב קוק חלק א' עמ' תי"א בערך 'אזנים לכתל' כתב על ארמון באיטליה: "בעיר מנטובה מחוץ לפתח העיר הנקרא טא יש ארמון מלכים הנקרא פאלאצו די טא ושם בית וחדר גדול מאד נבנה בארקיוולטו והיושב בזוית זו ומדבר דבריו בפיו קרוב אל הזוית בקול נמוך מאד עד כי אפילו האנשים הקרובים אליו לא ישמעו מאומה - האיש הנותן אזנו בזוית שכנגדו באלכסון ישמע כל הדברים הנאמרים בלחשה ברורים מאד ובשפה ברורה ואני המחבר פעמים רבות הייתי שם ונסיתי ושמעתי שכינא בזה נמצא בהרבה מקומות באיטאליא וחוצה לה ודבר זה קל להבין למי שיש לו יד בחכמת ההנדסה ואולי לזה כיוונו רבותינו באמנם 'אזנים לכותל' כלומר לפעמים אדם מדבר וחושב שאין שומע וטועה יען כי דבריו נשמעים למרחוק בהקרב האזן לכותל וכאילו יש לכותל אזנים לשמוע" והוסיף שם שיש מקום שעשו כך לאסירים בבית הסוהר לשמוע דבריהם.

וקיימת אפשרות להעביר קול על גבי חבל שרוטט והקול נשמע בקצה השני – האם יאסר בשבת (https://stwww1.weizmann.ac.il/communication/?page_id=555), כיון שיש כאן גלי קול שהפכו ל'רטט' ושוב נשמעים לאוזן. וצ"ע היכן הגבול.

ובתחומין ט"ו בסיום מאמרו של הרב ישראל רוזן ז"ל כתב על המצאה של "מיקרופון אויר" שמעביר את הקול באמצעות אויר דחוס. וביאר שלדעתו אם יש איסור השמעת קול, איסור זה תקף גם במיקרופון זה, וחלק על הסוכרי- שבכך אין איסור השמעת קול, עיי"ש. וע"ע הערה 66.

⁶³ עיין שו"ת מעשה חושב חלק ד' סימן שכ"ז. לגבי מערכת עבור אדם שנפגעו לו מיתרי הקול.

⁶⁴ לגבי חשש תיקון כלי שיר במיקרופון, בשו"ת נאה משיב (הרב ניסים אוחנא – רבה של חיפה) סימן ל"ג כתב שאין לחוש כיון שלא שכיח, ואילו בשו"ת מהר"ם אירא סימן י"ד חלק עליו, וכן חשש בשו"ת צ"א חלק ד' סימן כ"ו (ובמצאות המוכרת לנו פעמים יש צורך לכיוון מערכות קול בשעת פעולתם). ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' סימן ט' אות ב' כתב: "דאין זה כלול בגזירת חז"ל והו"ל כגזירה חדשה ואין לנו להוסיף על הגזירות". ויתכן שיסוד מחלוקתם בשאלה האם הגזירה "שמא יתקן..." וכדו' הינה במקרים פרטיים שגזרו חכמים או יסוד שיש להחילו בכל מקרה על פי עניינו.

בדיבור כי אם בהשמעת קול שיסודה במעשה⁶⁵:

נראה דלא מצינו איסור השמעת קול כי אם על ידי מעשה ולא בדיבור גרידא אע"פ שגורם בכך שגם כלי ינגן בדיוק כמותו... ואין זה אלא אלוודי קלא של אדם וכבכגון דא לא גזרו רבנן אף שודיא אסור להשמיע בשבת קול אדם ע"י כלי המיוחד לכך כמו תקליט וכדו', היינו מפני שהפעלת הכלי שמשמע קול הוא דאסור, אבל אם הכלי עורך מאתמול לא מצינו שגזרו חכמים על אדם שלא ידבר או לא ינגן בפניו שקולו עבור גם דרך כלי ונשמע למרחקים...

ואף ששיטת הבית יצחק (תוכן הענינים יו"ד חלק ב' סימן ל"א) לאסור השמעת קול גם של קול אדם⁶⁶ ולדבריו יש איסור לדבר עם אדם המרכיב מכשיר שמיעה⁶⁷, הגרש"ז לא חשש לשיטה זו. אמנם למסקנת הדברים כתב שאף שאין איסור השמעת קול בשבת יש לאסור מכח הדמיון לריחים:

אך אעפ"י כן נלענ"ד שאין להשתמש בשבת ברם קול או ברדיו אפילו אם הם ערוכים ומיועדים לכך מאתמול, דהא נקטינן שאסור ליתן חטים בערב שבת לתוך רחיים של מים כדי שיטחנו בשבת, ואף על גב "דידעי כו"ע שהרחיים טוחנות מעצמם וידעי נמי שהחטים הושמו שם מערב שבת" (כך לשון התוס' בשבת י"ח ע"ב בתוד"ה אין נותנים) אפ"ה אסור מפני שמשמעת קול ואוושא מלתא שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת ואיכא זלזול שבת בזה שהשומעים את קול הטחנה יאמרו שבשבת התחיל המלאכה, והן אמנם דפליגי בה רבואתא ומרן הב"י נוטה להיתר, עכ"ז הכריע הרמ"א בסי' רנ"ב כדעת רוב הראשונים שאסור וגם כל גדולי האחרונים הסכימו לכך...

כלומר, יש לאסור הן מטעם החשד והן מטעם הזלזול בשבת (ועיין בדברינו לעיל לגבי שני הטעמים באות ה, יא, יג-יד).

ואף שהתירו להעמיד השעון מערב שבת (זוג המקשקשכפי הכריע הרמ"א בסימן רנ"ב ובסימן של"ח) הטעם הוא שכן דרכו⁶⁸ אבל במיקרופון אין היתר זה, והסיק:

⁶⁵ ולכאורה נפ"מ בין שידור קול אדם מדבר לבין השמעת מוסיקה מתקליט וכיוצ"ב ויל"ע האם יש הבדל בין קול אדם מדבר בשידור חי לבין השמעת הקלטה (עד שנת תר"צ/1930 כל שידורי הרדיו היו בשידור חי ללא הקלטות [תצפית למדע, תקשורת עמ' 23] ויל"ע מה היא המציאות עליה כתב הגרש"ז זצ"ל).

⁶⁶ לשונו הבית יצחק שם: "משמיע קול בהמכונה" ושם מציין לתשובת השבות ח"ג ל"א שדן על "כלים המיוחדים לדיבור ומשמיעים קול על כה וכמה מילין בריחוק מקום יכול אדם לדבר עם חבריו..." ושם הדיון על דיבור חוץ לתחום שמותר. ותמה הבית יצחק מה הוא כלי הדיבור שהיה לו אז.

⁶⁷ וכתב על כך המנחת שלמה: "והוא פלאי". ולכאורה יש לומר שכיון שמכשיר שמיעה לא נשמע למרחוק אין לאסור וכו"ל אות טו.

⁶⁸ וא"כ אין לחשוש לזילותא כי אם לחשד וקצ"ע מדבריו קודם לכן.

וכיון שכן נראה שאף אם השאיר את הרם קול או את מקלט הרדיו פתוח מערב שבת או סידר פתיחתו בשבת ע"י שעון אבטומטי אפי"ה כיון דאיכא השמעת קול דאושא מלתא טפי הרי זה אסור (ומיהו לענין רדיו בכה"ג שאין הקול נשמע בחוץ והוא נמוך יותר מצלצול השעון יש להסתפק אי שרי או אסור). ואף אם יפרסם לרבים שהם פתוחים מאתמול או נפתחו ע"י שעון מ"מ כמו שאסור להשאיר את הרחיים טוחנות ולא מועיל כלל מה שיפרסם או שבלא"ה ידוע שנתן את החיטים מאתמול, והיינו משום דבדרך כלל אין רגילין כלל ליתן חיטים מאתמול, ה"נ כאן כיון דסתמא דמלתא רגילין לפתוח ולסגור את הרדיו בשעת השמוש ולא מאתמול וכן ברם - קול, וכיון דבכל פעם שפותח וסוגר הרי הוא מדליק ומכבה כמה מנורות שפיר מסתבר דאסור⁶⁹.

וכפל את דבריו במנחת שלמה חלק ב' סימן כ':

גם מבואר בשו"ע סי' רנ"ב ושל"ח דמה שמותר להשתמש בשבת בשעון שמצלצל להודיע מספר השעות ואין חוששין להשמעת קול הוא מפני שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו וביום שהוא מקשקש ומשמיע אין מתקנים אותו (לשון הדרכי משה בסי' רנ"ב מהאו"ז) וטעם זה שייך שפיר גם במקרה ובמיזוג אויר אבל לא במיקרופון או במדיח כלים⁷⁰...

כב. לעומת זאת הגר"ש ישראלי בברקאי ה' עמ' 152 כתב להתיר שימוש במיקרופון בשבת⁷¹ וביאר בנוגע להשמעת קול (לאחר שביאר את האפשרות להעילו מבעוד יום וללא חשש איסור חשמל בשבת):

דאם לטעם החשד הרי לאחר שהשימוש בשעון אוטומטי הוא דבר נפוץ וידוע אין מקום לחשד לא פחות מאשר בשעון המשקולות שבו דיברו הפוסקים ומטעם זה הן אנו מתירים השימוש באור החשמל שנדלק ונכבה ע"י שעון דאי מצד מראית העין אין באור הנדלק ונכבה חליפות פחות חשש של מראית עין.

ולכאורה יש לעיין בדבריו, בדמיון לתאורה יש מקום לומר שלגבי רעש גזרו יותר וכמבואר בברייתא (אות ב'). אמנם עיקר חידושו הוא שההיתר של שעון המשקולות (זוג המקשקש) יכול להיות סיבת היתר גם בנידון שלפנינו, כיון שאנשים רגילים להשתמש בשעון שבת (אטומאטי). ולולי דבריו היה מקום לומר שההיתר של זוג המקשקש הוא כיון שבמכשיר זה עצמו רגילים להשתמש על ידי כיוון מראש, אולם במיקרופון ורמקול הרגילות היא להפעילם לפי הצורך ולא מראש, ואמנם אנשים יודעים שיש שעון שבת למכשירים שונים, אולם לא למכשיר זה ואילו הרב ישראלי זצ"ל מחדש שדי בכך שידוע

⁶⁹ וכתב שם שגם אם האיסור דרבנן – יש לאסור אפילו מערב שבת כי שיטת המג"א שאיסור טחינה בריחים של מים בשבת הינה טחינה מדרבנן בלבד, עי"ש וזאת שלא כפי שנקט היב"א לעיל באות יב.

⁷⁰ בשומרי הגחלת מרבני ברית המועצות / הרב לובאנוב מלנינגרד עמ' 35: "בדבר הרמקול בשבת וחג שמצא בבית הכנסת שלנו וכותב שכל רבני ישראל וחו"ל אוסרים להשתמש ברמקול בשבת ובחג - א"מ דבריו כלל. ידע כת"ר שכת המחמירים בזה הוא רק בהקול רם החדש שעל ידי דיבורו בהמיקרופון ותנועת הקול נתהוה האנגר" החשמלית אז אפשר שנוכל לומר ולחשוב את זאת כמעשה בידים כמו שהובא בב"י ובד"מ לענין בשול"י עכו"ם בסי' קי"ג ורא"י ע"ז מגמ' ערוכה בב"ק י"ח: מתרנגול שתקע בכלי זכוכית אבל כשמשמיע קולו בהמיקרופון הישן כמו שלנו אינו עושה בדיבורו וקולו כלום רק שקולו נתחזק ע"י ולא יותר". וכתב שם המו"ל הרב צבי הרכבי: "נשלחה לו תשובת הגרש"ז שליט"א שנדפסה בסיני כב (=מנחת שלמה סימן ט') האוסר משום אוושה. ברם בתנאים דשם נוטה הגרש"ז להקל כבית יוסף ובלבד שהכלי יהיה מוכן מלפני שבת וישגיח בשבת א"י ממש" – כלומר הגרש"ז מצא פתח היתר בנסיבות של ברה"מ דאז.

⁷¹ בסיום דבריו כתב: "ומציע הדברים לפני ציבור תלמידי החכמים תופשי התורה לענות בו ולקבוע עמדתם הלכה למעשה".

שיש שעון שבת כדי להתיר⁷².

ועוד ביאר הגר"ש ישראל זצ"ל:

ואם מצד האוושא מילתא וזילותא דשבת הרי הוכח שזה שייך רק בדבר המקיים רעש גדול בסביבה וכלשון הטור בזה אוושא מילתא טפי שכנראה רמז בזה להבדיל שיש בין ריחיים לשעון המצלצל שלא מצא לנכון להזכירו כלל לפ"מ שנוקט כרש"י שאין כאן הטעם מצד חשד דלכ"ה אינו קיים בזה כלל רק מצד עובדין דחול וזה שייך רק בריחיים מצד האוושא טפי.

כלומר, אכן יש לחשוש לאוושא וזילותא גם כשכולם יודעים שסודר מערב שבת (עיין לעיל אות ה, יא, יג-יד בענין זה ובדברי הרב רוזן שם ביחס למיקרופון), אולם כיון שהקול נשמע רק במקום סגור ולא יוצא החוצה אין לאסור (עיין לעיל אות טו לגבי עוצמת הקול).

אמנם הגר"ש ישראלי במאמרו דן רק על צורך מצוה של לימוד תורה ברבים או השמעת התפילה (עי"ש), ואף שלפי סברתו לכאורה ניתן להרחיב לכל שימוש, הוא עצמו לא נקט כן, ועי"ש בכל דבריו.

סיכום

כג. העולה מהאמור לעיל:

- חז"ל גזרו על נתינת חטין לריחיים מבעוד יום משום השמעת קול (אות ב')
- רש"י ביאר שיש בהשמעת הקול זילותא ואוושא מילתא, ויסוד דין זילותא הוא בכל שיש בכך משום מניכת כבוד שבת – כל ביאר האג"מ (אות ב'-ג').
- מחלוקת היא האם איסור השמעת הקול בריחיים מפני חשד שעשה מעשה אסור בשבת או מפני שעצם השמעת הקול הינה זלזול בשבת (אות ה', יא, יג-יד) ופשוט הרמ"א לאסור משום חשד אמנם אחרונים חששו גם לעצם השמעת הקול אף ללא חשד (אות יג-יד).
- בגמ' מחלוקת האם יש לחשוש להשמעת קול (אות ו') ולהלכה השו"ע אינו חושש לאיסור השמעת קול ואילו הרמ"א אוסר למעט מקום פסידא או כשידוע לכל שסודר מערב שבת (אות ז'-יא).
- יש שסייגו את היתרו של השו"ע למציאות בה המלאכה שנעשית הינה איסור דרבנן (יבי"א באחת התשובות, אות יב) או למציאות בא הרעש מתחיל דוקא מלפני השבת ולא במציאות בה הרעש יתחיל בשבת אצמה (אג"מ, אות יב)

⁷² והורחבו הדברים במאמרו של הרב ישראל רוזן בתחומין ט"ו עמ' 380 ואילך. ושם בעמ' 386 התייחסותו של הרב ברוך פנחס טולדנו ראב"ד ספרדים לונדון לדברי הרב ישראלי זצ"ל (ע"ע בספרו ברית שלום ח"א כ"ט – ל' – עוד צדדים וקולות ועיין בספרו מקור הברכה חלק ב' עמ' ק"נ): "אך האמת ניתן ליאמר שאין אנו צריכים לכל זה, כי לע"ד אין לדמות נד"ד לההיא דריחיים, דשאני התם שהשמעת קול היא תוצאה ממלאכת הטחינה שאסרה תורה, והרואה יחשוד שהתחיל מלאכתו בשבת. אבל בנד"ד הרי השמעת קול מכח המדבר, דבלתי דיבורו אין כאן השמעת קול כלל, ופעולת המכשיר היא רק להגביר את קולו אשר בא מכח דיבורו, ולכן איזה זילותא דשבתא שייך כאן. וזה נכון. ועוד יראה לי, שכל הדין של אוושא מילתא וזילותא דשבתא שכתב רש"י ז"ל לא שייך כלל בבית כנסת אורטודוקסי, כי כל הקהל יודעים מראש שכל מה שהרשה רבם הוא על פי יסודות ההלכה (כי לא מדובר כאן בקהל ריפורמי אשר אין לנו עסק עמהם). אבל בריחיים הרי הרעש נשמע ברחוב, ודאי יש חשד כי יאמרו מי התיר מלאכת הטחינה בשבת". אמנם לדבריו ומקול בבית מלון שאינו שומר שבת ועבור הדתיים יש מיקרופון שבת יש לאסור.

- עוצמת הרעש שנאסרה, יש שכתבו שההיתר הוא רק ברעש הנשמע בבית או בחדר אבל לא מחוץ לחדר וגם אז רק אם רגילים בכך אולם מדברי המנחת שלמה והצ"א לגבי רדיו חרישי נראה שהסתפקו להתיר גם כשאין רגילות וכך גם לגבי ממטרה, גם כשאין רגילות להעמיד דוקא מע"ש כיון שיש לה קול חלש (אות טו-יח).
- שמיצת רדיו או נגם המכוון מערב שבת (ובהתעלם גזירת כלי שיר), לכאורה יש להתיר לשיטת השו"ע אף שאינו ראוי לעשות כך (אות יט).
- שימוש במיקרופון ורמקול (בלא להתייחס לענין החשמלי), יש שאסרו מכל וכל (חשד ואין רגילות להכין מבעוד יום) זילותא דשבת ויש שהתירו לפחות לצורך מצוה כיון שידוע שיש שעוני שבת בעולם וגם אין לחשוש להשמעת קול כשאין חשד (אות כ'-כב).